

Stichting Pensioenfonds Witteveen+Bos

Jaarverslag 2023

INHOUDSOPGAVE

1	KENGETALLEN EN KERNCIJFERS	4
2	VERSLAG VAN HET BESTUUR	6
2.1	Afgelopen jaar	6
2.2	Dekkingsgraad	7
2.3	Klachten	8
2.4	Aandachtspunten komend jaar	8
3	HET PENSIOENFONDS	9
3.1	Profiel	9
3.1.1	Missie	9
3.1.2	Visie	9
3.1.3	Strategie	9
3.2	Organisatie	10
3.2.1	Bestuur	10
3.2.2	Dagelijks bestuur	10
3.2.3	Beleggingsadviescommissie	10
3.2.4	Pensioenbureau	10
3.2.5	Verantwoordingsorgaan (VO)	11
3.2.6	Visitatiecommissie	11
3.2.7	Externe ondersteuning	11
3.2.8	Invulling van de sleutelfuncties (IORP II)	12
3.2.9	Compliance officer	12
3.2.10	Diversiteit bestuur en overige gremia	12
3.3	Governance-aspecten	13
3.3.1	Code pensioenfondsen	13
3.3.2	Deskundigheidsbevordering	13
3.3.3	Toezichthouder	13
3.3.4	Beloningsbeleid	14
3.4	Toeslagbeleid	14
3.5	Herverzekeringsbeleid	14
3.6	Financiële paragraaf	14
3.7	Uitvoeringskosten	15
3.8	Financiële positie en herstelplan (nFTK)	18
3.9	Haalbaarheidstoets	19
3.10	Beleggingen	20
3.11	Pensioenparagraaf	21
3.12	Actuariële paragraaf	24

	Aanbevelingen	25
	Opmerkingen	26
	Oordeel	26
3.13	Risicoparagraaf	27
3.14	Toekomstparagraaf	30
3.15	Verslag van de visitatiecommissie	31
3.16	Verslag van het verantwoordingsorgaan	33
4	JAARREKENING	37
4.1	Balans per 31 december 2023	37
4.2	Staat van baten en lasten over 2023	39
4.3	Bestemming van het saldo van baten en lasten	40
4.4	Kasstroomoverzicht over 2023	41
4.5	Toelichting behorende tot de jaarrekening 2023	42
4.5.1	Inleiding	42
4.5.2	Grondslagen voor de waardering	42
4.5.3	Grondslagen voor de resultaatbepaling	45
4.5.4	Grondslagen kasstroomoverzicht	47
4.5.5	Toelichting op de balans	47
4.5.6	Risicobeheer en derivaten	54
4.5.7	Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen	60
4.5.8	Verbonden partijen	60
4.5.9	Toelichting op de staat van baten en lasten	61
4.5.10	Belastingen	65
4.5.11	Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten	65
4.5.12	Gebeurtenissen na balansdatum	65
5	OVERIGE GEGEVENS	66
5.1	Actuariële verklaring	66
5.2	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	68

1

KENGETALLEN EN KERNCIJFERS

In onderstaande tabel is een overzicht opgenomen van de afgelopen vijf jaar van relevante kentallen en kerncijfers van Stichting Pensioenfonds Witteveen+Bos.

Bedragen x 1.000 EUR

	2023	2022	2021	2020	2019
Deelnemers					
Deelnemers	1.226	1.202	1.178	1.104	1.014
Gewezen deelnemers	1.004	1.020	1.137	1.070	1.051
Pensioengerechtigden	<u>211</u>	<u>200</u>	<u>190</u>	<u>178</u>	<u>162</u>
Totaal aantal deelnemers	2.441	2.422	2.505	2.352	2.227
Ouderdomspensioen	161	152	139	128	122
Nabestaanden- en wezenpensioen	<u>50</u>	<u>48</u>	<u>51</u>	<u>50</u>	<u>40</u>
Totaal pensioengerechtigden	211	200	190	178	162
Pensioenuitvoering					
Feitelijke premie	12.119	11.152	8.553	7.805	6.928
Zuiver kostendekkende premie	10.081	14.718	11.139	7.994	6.231
Kostendekkende premie ¹	11.948	11.015	7.866	5.962	6.231
Pensioenuitvoeringskosten (x € 1.000)	563	465	442	530	453
Pensioenuitvoeringskosten betaald door werkgever (x € 1.000)	65	70	69	54	-
Uitvoeringskosten per deelnemer ² (x € 1)	437	382	374	455	385
Totale kostenratio: [uitvoeringskosten + vermogensbeheerkosten] in % van gemiddeld belegd vermogen	0,51 %	0,44 %	0,40 %	0,41 %	0,45 %
Ouderdomspensioen	2.071	1.795	1.691	1.645	1.561
Wezenpensioen	17	15	15	12	7
Nabestaandenpensioen	523	475	506	496	411
Afkopen	14	15	6	9	6
Arbeidsongeschiktheidspensioen	<u>-</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>2</u>
Totaal pensioenuitkeringen	2.625	2.302	2.220	2.164	1.987
Saldo overdracht van rechten	-917	-1.806	132	44	-163

¹ Tot en met 2019 is de kostendekkende premie gelijk aan de zuiver kostendekkende premie. Vanaf 2020 is de kostendekkende premie gelijk aan de gedempte kostendekkende premie.

² Het aantal deelnemers is hierbij de som van de actieve en gepensioneerde deelnemers overeenkomstig de aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie.

	2023	2022	2021	2020	2019
Vermogenssituatie en solvabiliteit					
Aanwezig eigen vermogen	24.372	21.641	12.285	-6.344	-1.307
Technische voorzieningen	163.626	142.007	194.279	202.428	173.206
Minimaal vereist eigen vermogen	7.274	6.327	8.473	8.826	7.520
Vereist vermogen	195.951	171.465	219.258	237.074	204.178
Aanwezige dekkinggraad ¹	114,9 %	115,2 %	106,3 %	96,9 %	99,2 %
Beleidsdekkinggraad	123,3 %	114,3 %	102,6 %	91,3 %	98,4 %
Reële dekkinggraad ²	89,3 %	85,5 %	82,6 %	74,4 %	78,5 %
Vereiste dekkinggraad	119,8 %	120,7 %	117,2 %	117,1 %	117,9 %
Beleggingsportefeuille					
Aandelen	59.029	55.066	74.181	69.141	55.886
Vastrentende waarden	<u>124.952</u>	<u>104.954</u>	<u>129.161</u>	<u>122.851</u>	<u>113.413</u>
Totaal beleggingen	183.981	160.020	203.342	191.992	169.299
Beleggingsopbrengsten	15.878	-49.502	4.851	18.329	22.492
Beleggingsperformance					
Beleggingsrendement ³	9,67 %	-24,49 %	2,46 %	10,79 %	15,63 %
Beleggingsrendement afgelopen 5 jr. ⁴	2,85 %	0,48 %	6,24 %	7,79 %	5,61 %
Kosten vermogensbeheer excl. transactiekosten in % van gemiddeld belegd vermogen	0,15 %	0,14 %	0,14 %	0,12 %	0,16 %
Transactiekosten in % van gemiddeld belegd vermogen	0,03 %	0,02 %	0,02 %	0,01 %	0,0 %
TV-actieven als % van totale TV	52 %	54 %	55 %	55 %	54 %

¹ De dekkinggraad is het quotiënt van het pensioenvermogen en de voorziening pensioenverplichtingen.

² De dekkinggraad waarbij rekening wordt gehouden met de toekomstige inflatie.

³ Rendement beleggingen voor vermogensbeheerkosten.

⁴ Meetkundig gemiddelde.

2

VERSLAG VAN HET BESTUUR

2.1 Afgelopen jaar

Naast de terugkerende activiteiten van het pensioenfonds, zoals bestuursvergaderingen, actualisatie opbouwpercentage, pensioenreglement, ABtN, herstelplan en actuariële uitgangspunten, jaarwerk en overleg met verschillende geledingen zoals de ondernemingsraad, het verantwoordingsorgaan en de visitatiecommissie, waren er dit jaar ook enkele bijzondere momenten. Als eerste willen we noemen dat vorig jaar Peter de Jong is aangetreden als bestuurslid namens de gepensioneerden. Daarnaast is een nieuw aspirant bestuurslid aangetreden namens de werknemers, namelijk Sophie Vulink. Na een inwerkperiode en opleidingstraject zal zij naar verwachting in 2024 aantreden als bestuurslid. Daarmee zal het bestuur uit zeven leden bestaan.

Wet toekomst pensioenen

Daarnaast heeft het bestuur doorlopende aandacht gehad voor de invoering van de Wet toekomst pensioenen. In 2023 heeft het bestuur een beleid voor datakwaliteit en kritische data elementen vastgesteld. Ook zijn in het licht van het nieuwe pensioenstelsel de beleggingsovertuigingen herijkt en de beleggingscategorieën opnieuw beoordeeld. In overleg met de sociale partners is een planning opgesteld voor de periode tot aan de transitie. Het voornemen is vooralsnog om op 1 januari 2026 in te varen in een flexibele premieregeling met een uitkeringscollectief. Om dit voor te bereiden worden in 2024 samen met de sociale partners nadere keuzes uitgewerkt met betrekking tot (o.a.) de invulling van de pensioenregeling, het beleggingsbeleid (mede op basis van de uitkomsten van een risicopreferentieonderzoek), de voorrangregels bij invaren en de compensatie voor de afschaffing van de doorsneepremie. Ook wordt een communicatieplan Wtp opgesteld.

Aanpassing pensioenregeling

Het bestuur heeft besloten voor de berekening van de opbouw vanaf 2024 gebruik te maken van de aangepaste RTS per 30 september 2023 in het verwachte rendement voor de berekening van de kostendeekkende premie.

Met ingang van 2024 is de leeftijd vanaf wanneer werknemers deelnemen aan de pensioenregeling vervroegd van 21 jaar naar 18 jaar. Ook is vanaf 2024 de maximale leeftijd voor het wezenpensioen verhoogd van 18 jaar naar 25 jaar. Hierbij maakt het niet meer uit of wezen studeren of niet.

Toeslagverlening

In 2023 heeft het bestuur een beleid voor inhaalindexatie vastgesteld. De toeslagmaatstaf voor het afgelopen jaar bedroeg 5 %. Hierbij is niet alleen de CPI oktober 2023 maar ook de CPI oktober 2022 uitgerekend volgens de nieuwe rekenmethode van CBS. Vanwege de wettelijke regels voor toekomstbestendig indexeren is conform het toeslagbeleid de toeslag per 1 januari 2024 1,7 %. Op basis hiervan heeft het bestuur besloten om per 1 januari 2024 een toeslag te verlenen van 1,7 %.

Ook heeft het bestuur - na een positief advies van het verantwoordingsorgaan - besloten om gebruik te maken van de tijdelijke mogelijkheid die de wet biedt voor extra toeslagverlening. Op basis hiervan heeft het bestuur besloten om per 1 januari 2024 een extra toeslag van 3,6 % te verlenen. In totaal is hiermee een toeslag verleend van 5,3 % per 1 januari 2024.

Onderbouwing toeslagverlening

Er is een analyse gedaan naar de gevolgen van de extra toeslagverlening voor de verschillende leeftijdsgroepen. Voor de oudere werknemers heeft de extra toeslag een positief effect op het pensioenresultaat. Voor de jongere werknemers heeft de extra toeslag een negatief effect op het pensioenresultaat. Het omslagpunt ligt rond de 46-48 jaar. Voor werknemers van 21 jaar is het negatieve effect het grootst: circa 1 %. Voor alle inactieven heeft een hogere toeslag een positief effect op het pensioenresultaat. Dit positieve effect neemt toe met de leeftijd.

Ook is een analyse gedaan naar de kans op korten bij invaren als gevolg van de extra toeslagverlening. Bij een toeslag van 1,7 % is bij invaren op 1 januari 2026 de kans 7,0 % dat de dekkingsgraad lager is dan 105 %. Bij een toeslag van 5,3 % is deze kans 10,7 %.

Het bestuur heeft op basis van de analyse geconcludeerd dat het negatieve effect op het pensioenresultaat van jongeren beperkt is. Ook is de toename van de kans op korten door een te lage dekkingsgraad beperkt. In het licht van de gestegen prijzen én de gestegen dekkingsgraad acht het bestuur daarom een extra toeslag van 3,7 % verantwoord, evenwichtig en in het belang van werknemers, oud- werknemers en gepensioneerden. Met de reguliere toeslag van 1,7 % per 1 januari 2024 is de totale toeslag 5,3 % per 1 januari 2024. De missie van PF W+B is een zo goed mogelijk pensioen met een evenwichtige balans tussen hoogte, stabiliteit en voorspelbaarheid. Het bestuur is van mening dat met een toeslag van 5,3 % wordt voldaan aan de gewenste evenwichtige balans in de missie. Het verantwoordingsorgaan heeft positief geadviseerd over de toeslagverlening.

Renteafdekking

Omdat na toeslagverlening de ex ante renteafdekking nog altijd binnen de bandbreedte is van 30 % à 45 %, is het effect van de toeslagverlening geen risico voor de renteafdekking.

Beleggingsbeleid

Er is besloten de keuze voor de opt-out voor artikel 4 van SFDR niet te wijzigen. Het Pensioenfonds classificeert zijn pensioenregeling niet als een duurzaam product dat ecologische of sociale kenmerken promoot, waarbij gedeeltelijk in duurzame producten wordt belegd. De pensioenregeling valt daarmee onder artikel 6 van de SFDR.

In het licht van het nieuwe pensioenstelsel zijn de beleggingsovertuigingen herijkt en de beleggingscategorieën opnieuw beoordeeld.

Risicobeheer

Het bestuur zal in 2024 de Eigen Risico Beoordeling (ERB) actualiseren tegen de achtergrond van de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel.

Communicatie

In juli 2023 heeft het bestuur de jaarlijkse Algemene Vergadering van Deelnemers gehouden. Via de website en (nieuws)brieven zijn de deelnemers geïnformeerd over de ontwikkelingen van het fonds en de pensioenactualiteiten. In 2023 heeft het bestuur een communicatieadviseur ingeschakeld.

2.2 Dekkingsgraad

In het jaar 2023 zijn de pensioenverplichtingen gestegen door de gedaalde rente. Mede door de gedaalde rente hebben de beleggingen een waardevermeerdering laten zien. Als gevolg hiervan is de actuele dekkingsgraad iets gedaald van 115,2 % naar 114,9 %. Hierbij is al rekening gehouden met de toeslag van 5,3 % per 1 januari 2024. De beleidsdekkingsgraad is gestegen van 114,3 % naar 123,3 % per 31 december 2023. Hiermee is de beleidsdekkingsgraad hoger dan het vereist eigen vermogen van 119,7 %. Dat betekent dat er per 31 december 2023 geen sprake meer is van een reservetekort.

2.3 Klachten

Klachten kunnen door belanghebbenden worden gemeld bij de pensioenuitvoeringsorganisatie Appel of bij het bestuur. De klachtenregeling is na een positief advies van het verantwoordingsorgaan geactualiseerd in 2023. De klachtenprocedure is te vinden op de website van het pensioenfonds.

In 2023 heeft het fonds twee pro forma bezwaren tegen invaren ontvangen.

Het pensioenfonds is per 1 januari 2024 aangesloten bij de stichting Geschillen Instantie Pensioenfonds.

Onregelmatigheden die binnen het fonds, zijn organen of bij de partijen aan wie taken zijn uitbesteed wordenesignaleerd kunnen worden gerapporteerd bij de compliance officer op grond van de klokkenluiders- en incidentenregeling van het fonds. Ook bij de pensioenuitvoerder en de vermogensbeheerders zijn klokkenluidersregelingen geïmplementeerd.

2.4 Aandachtspunten komend jaar

Het bestuur heeft de volgende speerpunten voor 2024.

Vorbereiding op de invoering van de Wet toekomst pensioenen

De wijzigingen die door het pensioenfonds in 2023 zijn doorgevoerd, kunnen niet los worden gezien van de veranderingen die de Wet toekomst pensioenen met zich mee gaan brengen. In het komende jaar moeten verschillende besluiten worden genomen, met als doel om vooralsnog op 1 januari 2026 in te varen in een flexibele regeling met uitkeringscollectief. In 2024 zullen nadere keuzes worden voorbereid met betrekking tot de invulling van de pensioenregeling, het beleggingsbeleid (mede op basis van de uitkomsten van een risicopreferentieonderzoek), de voorrangsregels bij invaren en de compensatie voor de afschaffing van de doorsneepremie. Ook wordt een communicatieplan Wtp opgesteld. Het bestuur heeft vervolgens de taak om te beoordelen of deze besluiten uitvoerbaar zijn en tot welke inhoudelijke wijzigingen dit moet leiden. Dit zal het komende jaar de volle aandacht vragen.

Communicatie

Het onderwerp communicatie is al langer een aandachtspunt en dat zal alleen maar meer aandacht gaan krijgen. Ondanks maatregelen, zoals een Nieuwsbrief, roadshow en de jaarlijkse Vergadering van Deelnemers blijft het pensioen voor het grootste deel van de deelnemers een "ver van mijn bed show". Toch is - mede ook met het oog op het nieuwe stelsel - extra inzet nodig om het bewustzijn en de betrokkenheid te vergroten. In 2024 zetten we de ingeslagen weg verder door. Hiervoor is een externe communicatieadviseur ingehuurd. In 2024 staan de volgende actiepunten op de agenda:

- vernieuwing van de website;
- doorzetten van het werk door de werkgroep 'keuzebegeleiding';
- opstellen van een communicatieplan Wtp;
- actualisatie van het communicatiebeleidsplan.

3

HET PENSIOENFONDS

3.1 Profiel

Stichting Pensioenfonds Witteveen+Bos, statutair gevestigd te Deventer is opgericht in 1975. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41244136. Het fonds is een ondernemingspensioenfonds als bedoeld in de Pensioenwet. Het fonds is lid van de Pensioenfederatie. Het fonds geeft uitvoering aan het pensioenreglement zoals in de met Witteveen+Bos Raadgevende ingenieurs b.v. overeengekomen uitvoeringsovereenkomst. Deze uitvoering bestaat uit het beleggen van het beschikbare vermogen, het doen van uitkeringen en het informeren van belanghebbenden.

3.1.1 Missie

Pensioenfonds Witteveen+Bos wil voor alle deelnemers in het fonds een zo goed mogelijk pensioen realiseren met een evenwichtige balans tussen de hoogte, stabiliteit en voorspelbaarheid van de uitkering en opbouw. Het bestuur bewaakt hierin voortdurend de evenwichtigheid van de belangen van de deelnemers. Het fonds wil conform de cultuur van Witteveen+Bos dicht bij de deelnemers staan.

3.1.2 Visie

Pensioenfonds Witteveen+Bos werkt vanuit de kernwaarden van Witteveen+Bos. Een belangrijke waarde is solidariteit tussen jong en oud, maar ook tussen partners en nabestaanden.

Het fonds streeft naar eenvoud en kostenefficiëntie in de regeling, het beleggingsbeleid en de beleggingen. Het beleggingsbeleid sluit aan bij de risicohouding en overtuigingen op het gebied van duurzaamheid van de deelnemers.

Het Pensioenfonds is transparant ten aanzien van de toezeggingen/verplichtingen en de hardheid daarvan en werkt voortdurend aan bewustwording en betrokkenheid van zijn deelnemers. Het pensioenfonds wil dat deelnemers inzicht krijgen in hun financiële situatie zodat zij goede financiële keuzes kunnen maken voor hun oude dag.

Tenslotte werkt het fonds met een bestuur dat op een efficiënte wijze sturing geeft, waarbij een balans wordt gevonden tussen inhoudelijke kennis en professioneel besturen.

3.1.3 Strategie

De solidariteit zit in het collectief delen van de risico's in het beleggingsbeleid en de regeling. Het fonds wil buffers in de regeling die het mogelijk maken om de stabiliteit van de uitkeringen te verbeteren en het rendement te vergroten. De solidariteit tussen partners en nabestaanden komt tot uiting in een goede nabestaandenregeling.

Het pensioenfonds heeft een passief beleggingsbeleid¹ en investeert daarom in indexfondsen. Dit draagt bij aan lage kosten en goede beheersbaarheid. Ook is dit goed uitlegbaar aan de deelnemers.

Door uitbesteding van taken wordt zekerheid verkregen over de kwaliteit van de uitbestede taken. Het fonds is daarbij kritisch en blijft streven naar inzicht in de taken die door zijn partners worden verricht. Het neemt daarbij geen onnodige risico's en doet geen dingen die het niet goed doorgrondt.

---

¹ Het fonds investeert niet direct in bedrijven, maar investeert in fondsen die de markt volgen.

3.2 Organisatie

In deze paragraaf wordt de organisatie van het fonds toegelicht. De verschillende geledingen van het fonds worden separaat benoemd.

3.2.1 Bestuur

De samenstelling van het bestuur per 31 december 2023 is als volgt:

Naam	Geboortejaar	Functie	Vertegenwoordiging	Lid sinds	Einde zittingsduur ¹
J.N. de Koning	1965	Voorzitter	Werkgever	2013	2027
I.J.M. de Beer	1974	Secretaris	Werknemers	2013	2025
L.F.C. Steens	1968	Lid	Werknemers	2019	2027
S. Delfgaauw	1968	Lid	Werkgever	2021	2025
N.S. Schoen	1989	Lid	Werkgever	2022	2026
P. de Jong	1956	Lid	Pensioengerechtigden	2023	2027

Het bestuur van het fonds bestaat per 31 december 2023 uit zes leden. Drie leden zijn voorgedragen door de directie van Witteveen+Bos Raadgevende ingenieurs b.v., twee leden zijn voorgedragen door de deelnemers en een lid is voorgedragen door de pensioengerechtigden. Jaarlijks treedt of treden een of meer van de bestuursleden volgens een door het bestuur vastgesteld rooster af. Aftredende bestuursleden kunnen direct worden herkozen. Een aspirant lid namens de gepensioneerden is in 2023 benoemd als bestuurslid na een positieve toetsing door DNB. Het bestuur heeft in 2023 besloten het bestuur uit te breiden met een lid namens de deelnemers. Een aspirant lid namens de deelnemers is in januari 2024 aangesteld.

3.2.2 Dagelijks bestuur

Het dagelijks bestuur van het fonds wordt gevormd door de voorzitter en de secretaris. Het dagelijks bestuur wordt ondersteund door de directeur van het pensioenbureau en een secretaresse/bestuursondersteuner. Het dagelijks bestuur heeft uitsluitend bevoegdheden conform de statuten en reglementen van het fonds, alsmede overeenkomstig de vastlegging in de ABtN.

3.2.3 Beleggingsadviescommissie

Het bestuur heeft een beleggingsadviescommissie (BAC) met als taak het monitoren van de vermogensbeheerders en het adviseren van het bestuur over het beleggingsbeleid. De beleggingsadviescommissie is per 31 december 2023 samengesteld uit twee leden van het bestuur, aangevuld met een externe adviseur en een toehoorder.

Naam	Functie
Mw. M. van Beusekom	Voorzitter Externe deskundige van Aon
J.N. de Koning	Lid
P.A.M. Canisius	Toehoorder
N.S. Schoen	Lid

3.2.4 Pensioenbureau

Het pensioenbureau bestaat uit de directeur en een secretaresse/bestuursondersteuner.

¹ De statuten van het fonds geven geen bestuurstermijn aan. Bij het bepalen van het einde van de zittingsduur is aangesloten bij de termijn van 4 jaar die de code pensioenfondsen 2018 noemt.

3.2.5 Verantwoordingsorgaan (VO)

Het VO vertegenwoordigt alle belanghebbenden van het fonds. Uitgangspunt in het handelen van ieder individueel lid van het VO en het VO als geheel is dat hij/het handelt in het belang van alle belanghebbenden van het fonds, rekening houdend met de korte- en langetermijneffecten van maatregelen.

Het bestuur legt aan het verantwoordingsorgaan verantwoording af over het gevoerde beleid. Daarbij gaat het vooral om de vraag of het bestuur bij haar beleid op een evenwichtige manier heeft rekening gehouden met de belangen van alle belanghebbenden. Het verantwoordingsorgaan doet verslag van zijn bevindingen in dit jaarverslag.

Het verantwoordingsorgaan is per 31 december 2023 als volgt samengesteld:

Naam	Geboorte jaar	Functie	Vertegenwoordiging
S.C. van der Biezen	1970	Voorzitter	Werkgever
J.H.J.M. van der Graaf	1948	Lid	Pensioengerechtigden
M.L. Aalberts	1980	Lid	Werknemers

3.2.6 Visitatiecommissie

Het interne toezicht wordt uitgevoerd door de visitatiecommissie die eens per jaar een visitatie uitvoert. Het intern toezichtorgaan heeft als taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. Het orgaan onderhoudt een actieve dialoog met het bestuur. Het is belast met het toezien op een adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. Het toezichtorgaan legt verantwoording af over de uitvoering van de taken aan het verantwoordingsorgaan en de werkgever. Het interne toezicht betreft in zijn toezicht de naleving door het fonds aan de normen in de Code Pensioenfonds. Het orgaan doet verslag van zijn bevindingen in dit jaarverslag.

De visitatiecommissie bestond per 31 december 2023 uit drie onafhankelijke leden, te weten:

Naam	Geboortjaar	Lid sinds	Einde zittingsduur
W.J. Boot	1957	2017	2024
Mw. J.E.M. Vollenbroek (voorzitter)	1968	2019	2027
J.G. Oostdam	1957	2022	2026

3.2.7 Externe ondersteuning

Het fonds werd bijgestaan door de volgende externe deskundigen en ondersteuning voor de uitvoering.

Functie	Naam	Externe Partij
Accountant	Mw. J.A. van Muijlwijk-Duijzer	Mazars Accountants N.V.
Administrateur	M. Boskeljon	Appel Pensioenuitvoering B.V.
Adviserend actuaris	G.J.K. van Putten	Willis Towers Watson
Beleggingsdeskundige	Mw. M. van Beusekom	Aon
Certificerend actuaris	H.L.N. Stofbergen	Willis Towers Watson
Communicatieadviseur	Mw. A.M. van Hekken	Lidewij & Spijker

Met uitvoeringsorganisatie Appel Pensioenuitvoering B.V. is een servicelevel agreement gesloten. De werkzaamheden betreffen met name de pensioenadministratie en de daaraan gerelateerde werkzaamheden, alsmede het verzorgen van interne en externe (financiële) rapportages en bestuursondersteuning. Het vermogensbeheer is ondergebracht bij Vanguard en Syntus Achmea.

Met deze partijen zijn concrete afspraken rondom vergoedingen gemaakt. In de contracten zijn geen prestatiebeloningen opgenomen, zodat de partijen niet worden aangemoedigd om meer risico te nemen dan het bestuur aanvaardbaar acht.

3.2.8 Invulling van de sleutelfuncties (IORP II)

Binnen het IRM-beleid (integraal risicomanagement) heeft het Pensioenfonds drie lijnen van verdediging. De eerste lijn bestaat uit beheer-, advies- en beleidstaken. De tweede lijn adviseert, beoordeelt en controleert de eerste lijn. De derde lijn evalueert of de interne controlemechanismen en andere procedures en maatregelen ter waarborging van de integere en beheerste bedrijfsvoering adequaat en doeltreffend zijn.

De actuariële functie en de risicofunctie zitten in de tweede lijn van verdediging en de interne auditfunctie in de derde lijn van verdediging. De sleutelfunctiehouders hebben een directe rapportagelijne naar het gehele bestuur en de visitatiecommissie. Ook hebben zij een escalatiemogelijkheid naar DNB.

Het fonds heeft de sleutelfuncties, op basis van het 'three lines of defence model' als volgt ingericht.

De sleutelfunctiehouders voor de risicobeheer functie en de actuariële functie rapporteren elk kwartaal aan het bestuur. De sleutelfunctiehouder voor de interne auditfunctie rapporteert jaarlijks aan het bestuur.

Sleutelfunctie	Houder sleutelfunctie	Operationele invulling
Risicobeheer functie	L.F.C. Steens	L.F.C. Steens
Actuariële functie	H.L.N. Stofbergen	Willis Towers Watson
Interne auditfunctie	J. Hinnen	J. Hinnen

3.2.9 Compliance officer

Als compliance officer van het fonds is in de loop van 2018 de heer mr. J.J.M. van Gessel van Witteveen+Bos aangesteld. De compliance officer treedt onafhankelijk van het bestuur op.

De voornaamste taken van de compliance officer omvatten:

- Onafhankelijk toezicht op de naleving van de gedragscode;
- Onafhankelijk toezicht op de naleving van wettelijke regelingen.

De taken leiden onder meer tot het toetsen van de naleving van wet- en regelgeving met betrekking tot onder andere koersgevoelige informatie en privé-effectentransacties door het bestuur en de medewerkers van het pensioenfonds. De compliance officer heeft in 2023 geadviseerd over de actualisatie van de gedragscode en nalevingsverklaring en over de actualisatie van de klachtenregeling.

3.2.10 Diversiteit bestuur en overige gremia

Het bestuur bestaat per 31 december 2023 uit zes mannen. Het verantwoordingsorgaan bestaat per 31 december 2023 uit drie mannen. De beleggingsadviescommissie bestaat per 31 december 2022 uit twee mannen en een vrouw en de visitatiecommissie uit twee mannen en een vrouw. Het bestuur blijft ernaar streven om binnen de organen van het fonds een zo goed mogelijke afspiegeling van het deelnemersbestand te bewerkstelligen. Het bestuur zet zich in om in alle organen van het fonds zowel leden van onder als boven de leeftijd van 40 jaar te benoemen en ook minstens een vrouw. In 2022 is een bestuurslid benoemd onder de leeftijd van 40 jaar. In januari 2024 is een aspirant bestuurslid (vrouw) aangesteld onder de leeftijd van 40 jaar.

3.3 Governance-aspecten

3.3.1 Code pensioenfondsen

Het bestuur van het fonds heeft in 2023 opnieuw de naleving van de normen van de Code geïnterpreteerd. Zaken die om nadere uitvoering vroegen zijn inmiddels opgepakt door het bestuur. Het bestuur toont hiermee aan dat het een verantwoord bestuursbeleid voert. Het pensioenfonds past de normen van de Code vrijwel volledig toe. Door het bestuur is nagegaan in hoeverre in 2023 voldaan wordt aan de Code volgens het principe van "pas toe of leg uit". De bevindingen zijn hieronder per thema uit de Code weergegeven.

<i>Thema's in Normen Code Pensioenfondsen 2018</i>	<i>Aanbeveling nummer</i>	<i>Toelichting</i>
Vertrouwen waarmaken	1 t/m 9	- geen afwijkingen
Verantwoordelijkheid nemen	10 t/m 14	- geen afwijkingen
Integer handelen	15 t/m 22	- geen afwijkingen
Kwaliteit nastreven	23 t/m 30	- geen afwijkingen
Zorgvuldig benoemen	31 t/m 32 33 34 35 t/m 39 40	- geen afwijkingen - er is meer diversiteit ten aanzien van leeftijd bereikt in het bestuur door de aanstelling van een aspirant bestuurslid, jonger dan 40 jaar. Er is meer diversiteit ten aanzien van geslacht bereikt in het bestuur door de aanstelling van een vrouw als aspirant bestuurslid. Bij nieuwe vacatures voor het bestuur zal bijzondere aandacht aan diversiteit worden besteed. In de beleggingsadviescommissie en in de visitatiecommissie zijn zowel vrouwen als mannen opgenomen - ten aanzien van zittingstermijnen voor bestuursleden hanteert het fonds een ten opzichte van de Code afwijkend beleid. Voor de continuïteit en het waarborgen van voldoende geschiktheid mogen leden vaker worden herbenoemd dan twee keer - geen afwijkingen - de statuten kennen nog geen schorsingsprocedure; deze zal bij de volgende herziening van de statuten worden meegenomen
Gepast belonen	41 t/m 45	- geen afwijkingen
Toezicht houden en inspraak waarborgen	46 t/m 57	- geen afwijkingen
Transparantie waarborgen	58 t/m 65	- geen afwijkingen

Het bestuur voldoet aldus grotendeels aan de Code Pensioenfondsen. Waar het afwijkt doet het dit met een onderbouwing.

3.3.2 Deskundigheidsbevordering

Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Het bestuur toetst de geschiktheid van de bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap. Hiertoe is voor elke bestuursfunctie een profielschets opgesteld. Nieuwe bestuursleden nemen deel aan een basis- en verdiepende cursus op het gebied van het besturen van een pensioenfonds. Daarnaast vindt verdieping en uitbreiding plaats door het lezen van vakliteratuur en het volgen van seminars en voorlichtingsbijeenkomsten. Nieuwe leden van het verantwoordingsorgaan volgen opleidingen op pensioengebied en bezoeken de bijeenkomsten die de Pensioenfederatie voor verantwoordingsorganen faciliteert.

3.3.3 Toezichthouder

Het bestuur is niet bekend met overtredingen van wet- en regelgeving door het fonds. Aan het pensioenfonds zijn in het afgelopen jaar geen dwangsommen en boetes opgelegd.

3.3.4 Beloningsbeleid

Het Pensioenfonds heeft geen medewerkers in dienst. De bestuursleden ontvangen voor hun werkzaamheden geen vergoeding van het pensioenfonds.

Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders. Alleen de bestuurders die werknemer zijn van één van de bij het fonds aangesloten ondernemingen, nemen deel aan de pensioenregeling van het fonds op basis van de voorwaarden in het pensioenreglement.

3.4 Toeslagbeleid

Per 1 januari 2023 is een toeslag van 5 % verleend voor zowel de actieve deelnemers als voor de overige deelnemers. Per 1 januari 2024 is een toeslag van 5,3 % verleend voor zowel de actieve deelnemers als voor de overige deelnemers. Deze toeslag is al verwerkt in de dekkingsgraad van eind 2023.

3.5 Herverzekeringsbeleid

Ten behoeve van het overlijdensrisico van de actieve deelnemers met een partner worden jaarlijks de 1-jarige risicokapitalen voor levenslang en tijdelijk partnerpensioen op risicobasis herverzekerd bij een externe, onder toezicht van DNB staande verzekeringsmaatschappij. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een eigen behoud van € 250.000 overlijdensrisicokapitaal per deelnemer. Het risicokapitaal is gelijk aan de contante waarde van een direct ingaand nabestaandenpensioen, verminderd met de ten behoeve van de betreffende deelnemer aanwezige voorziening voor ouderdoms- en nabestaandenpensioen. De risicokapitalen worden op basis van de DNB-rekenrente vastgesteld door Appel Pensioenuitvoering en gecontroleerd door de adviserend actuaaris van het pensioenfonds.

3.6 Financiële paragraaf

Samenvatting van de financiële positie van het fonds en ontwikkelingen gedurende het jaar:

(* € 1.000)	Pensioen- vermogen	Technische voorzieningen	Dekkings- graad
Stand per 31 december 2022	163.648	142.007	115,2 %
Beleggingsresultaten	15.878		
Premiebijdragen	12.119	7.556	
Uitkeringen	-2.625	-2.621	
Waardeoverdrachten	-917	-1.004	
Pensioenuitvoeringskosten	-563		
Rentewijziging		4.507	
Wijziging grondslagen		150	
Toeslagverlening		8.201	
Overige	458	4.830	
Stand per 31 december 2023	187.998	163.626	114,9 %

De verandering in de dekkingsgraad is voornamelijk het gevolg van renteverandering, rendement op beleggingen, wijziging van de grondslagen en de toeslagverlening, in mindere mate het resultaat op premie.

Het saldo van baten en lasten over de afgelopen jaren kan als volgt worden geanalyseerd:

(* € 1.000)	2023	2022	2021	2020	2019
Premieres resultaat	3.739	-1.487	-1.044	1.076	1.713
Interestresultaat	7.318	18.514	20.010	-10.902	-5.569
Toeslagverlening	-8.201	-6.731	-	-	-
Wijziging grondslagen	-150	-1.145	156	5.327	-
Overig resultaat	25	205	-493	-538	515
Resultaat	2.731	9.356	18.629	-5.037	-3.341

Bij het waarderen van de verplichtingen is de door DNB vastgestelde rentetermijnstructuur van 31 december 2023 gehanteerd. Deze is vastgesteld op basis van geobserveerde marktrentes waarbij een UFR-methodiek wordt gehanteerd in lijn met voorstel Commissie Parameters 2022. Hierbij wordt vanaf een looptijd van 50 jaar de forwardrente gelijkgesteld aan de forward rente die is afgeleid van de geobserveerde marktrentes bij een looptijd van 30 jaar en een looptijd van 50 jaar.

3.7 Uitvoeringskosten

(* € 1.000)	2023	2022
Administratieve uitvoeringskosten	628	535
In euro's per deelnemer	437	382
Vermogensbeheerkosten excl. transactiekosten	251	257
In aantal basispunten over het gemiddeld belegd vermogen	14,6	14,1
Totale kostenratio (administratieve uitvoering en vermogensbeheer)		
In aantal basispunten over het gemiddeld belegd vermogen	51,1	43,6
Transactiekosten	46	43
In aantal basispunten over het gemiddeld belegd vermogen	2,7	2,4
Gemiddeld belegd vermogen	172.000	181.681
Rendement beleggingen voor vermogensbeheerkosten	9,67 %	-24,49 %
Rendement beleggingen na vermogensbeheerkosten	9,49 %	-24,64 %

In de onderstaande paragrafen worden de kosten verder toegelicht.

Administratieve uitvoeringskosten en vergelijking met vorig jaar, inclusief verschilverklaring

De administratieve uitvoeringskosten bestaan onder meer uit de kosten voor de administratie, actuaaris, advies, accountant, automatisering en toezicht. De totale uitvoeringskosten in 2023 bedragen EUR 628k (2022: EUR 535k). Dit is inclusief de kosten van de directeur pensioenbureau, die worden gedragen door de werkgever. Er zijn geen administratieve uitvoeringskosten (kosten van pensioenbeheer) toegerekend aan kosten van vermogensbeheer. De kosten à EUR 628k bestaan uit EUR 575k reguliere kosten en EUR 53k voor de voorbereiding van de implementatie van de Wtp.

De stijging van de administratieve uitvoeringskosten (EUR 93k) kan verklaard worden door:

- een stijging van de governance kosten (12k), met name doordat er in 2023 meer kosten zijn gemaakt voor opleiding van het bestuur (EUR 11k);
- een toename van de kosten voor het pensioenbeheer (EUR 67k), met name door indexatie van de vaste kosten voor Appel (EUR 25k), door extra kosten voor Appel (34k) en door extra kosten voor de invoering van de Wtp (16k);
- een toename van de kosten voor controle & toezicht (EUR 19k), vooral door extra kosten voor DNB en AFM (EUR 17k);

- een afname van de advieskosten met EUR 7k, vooral door minder adviesvragen.

De kosten per deelnemer zijn sterk afhankelijk van de schaalgrootte van een pensioenfonds en het geboden serviceniveau. Daarom is de vergelijking met andere pensioenfondsen lastig. Het bestuur is van oordeel dat de hoogte van de administratieve uitvoeringskosten - gezien de relatief kleine omvang van het fonds - alleszins acceptabel is ¹.

Vermogensbeheerkosten

Het totaal van de kosten voor vermogensbeheer inclusief transactiekosten in 2023 bedraagt EUR 251k, circa EUR 6k minder dan in 2022.

Het bestuur is van oordeel dat door de keuze voor passief vermogensbeheer - ondanks dat de omvang van het belegd vermogen relatief beperkt is - de vermogensbeheerkosten laag zijn².

(* € 1.000)	2023	% van het gemiddeld belegd vermogen	2022	% van het gemiddeld belegd vermogen
Advieskosten en bewaarloon	39	0,02 %	38	0,02 %
Vermogensbeheerkosten	211	0,12 %	219	0,12 %
Transactiekosten	46	0,03 %	43	0,02 %
Totaal	296	0,17 %	300	0,17 %

De totale vermogensbeheerkosten inclusief transactiekosten zijn 0,17 %³.

Uit de volgende tabel blijkt duidelijk het verschil in kosten tussen de verschillende beleggingscategorieën.

(* € 1.000)	Gemiddeld belegd vermogen	Vermogensbeheerkosten	Performance gerelateerde vergoedingen	Totaal
Aandelen	57.047	78	-	78
Vastrentende waarden				
Staatobligaties	87.310	82	-	82
Hypothecaire leningen	27.643	52	-	52
Advieskosten		39	-	39
Totaal	172.000	251	-	251

Er is geen sprake van prestatie gerelateerde vergoedingen. Er wordt belegd in indexbeleggingsfondsen van Vanguard en het hypotheekfonds van Syntus Achmea. Vanguard en Syntus Achmea berekenen geen prestatie gerelateerde vergoedingen.

¹ In de Bell Kostenbenchmark 2023 zijn de gemiddelde uitvoeringskosten van Pensioenfonds Witteveen+Bos in de periode 2020-2022 met EUR 403 per deelnemer lager dan het gemiddelde van EUR 477 voor de peer group.

² In de Bell Kostenbenchmark 2023 zijn de gemiddelde vermogensbeheerkosten, inclusief transactiekosten, van Pensioenfonds Witteveen+Bos in de periode 2020-2022 met 0,13 % lager dan het gemiddelde van 0,31 % voor de peer group.

³ In de Bell Kostenbenchmark 2023 is de renteafdekking en technisch beleggingsresultaat vergeleken met de peer group. Het technisch beleggingsresultaat bij de peer group lag in 2022 tussen -7,9 % en 16,4 %. Pensioenfonds Witteveen+Bos had een vereist eigen vermogen van 20,7 % en realiseerde een technisch beleggingsresultaat van 10,0 %. De duration van de TV lag bij de peer group tussen de 20 en 26 jaar. Bij Pensioenfonds Witteveen+Bos is dit 23,0 jaar. De mate van renteafdekking van Pensioenfonds Witteveen+Bos is lager dan die van de peer group.

Transactiekosten

Voor instappen in- en uitstappen bij de beleggingsfondsen zijn geen transactiekosten door Vanguard (door toepassing van een swingprice) en Syntrus Achmea in rekening gebracht. Wel zijn er transactiekosten binnen de beleggingsfondsen van Vanguard.

Aansluiting met jaarrekening

De toelichting op de vermogensbeheerkosten in het bestuursverslag wijkt op onderdelen af van de kosten zoals gepresenteerd in de jaarrekening. De toelichting in het bestuursverslag houdt rekening met de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. In de jaarrekening zijn de kosten verantwoord overeenkomstig de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving.

In de volgende tabel is de aansluiting tussen de vermogensbeheerkosten zoals gepresenteerd in het bestuursverslag en de kosten zoals opgenomen in de jaarrekening weergegeven:

(* € 1.000)	Vermogens- beheerkosten	Performance gerelateerde vergoedingen	Transactiekosten
Advies kosten en Bewaarloon	39	-	-
Overige kosten ¹	<u>212</u>	-	<u>46</u>
Totale vermogensbeheerkosten en transactiekosten	251	-	46
Kosten opgenomen in de jaarrekening ²	-116	-	-
Kosten gesaldeerd met indirecte beleggingsopbrengsten	367	-	46

De administratieve uitvoeringskosten zoals opgenomen in het bestuursverslag sluiten niet aan op de kosten in de jaarrekening. Hier betreft het verschil de kosten van de directeur pensioenbureau, die worden gedragen door de werkgever.

Beloningen

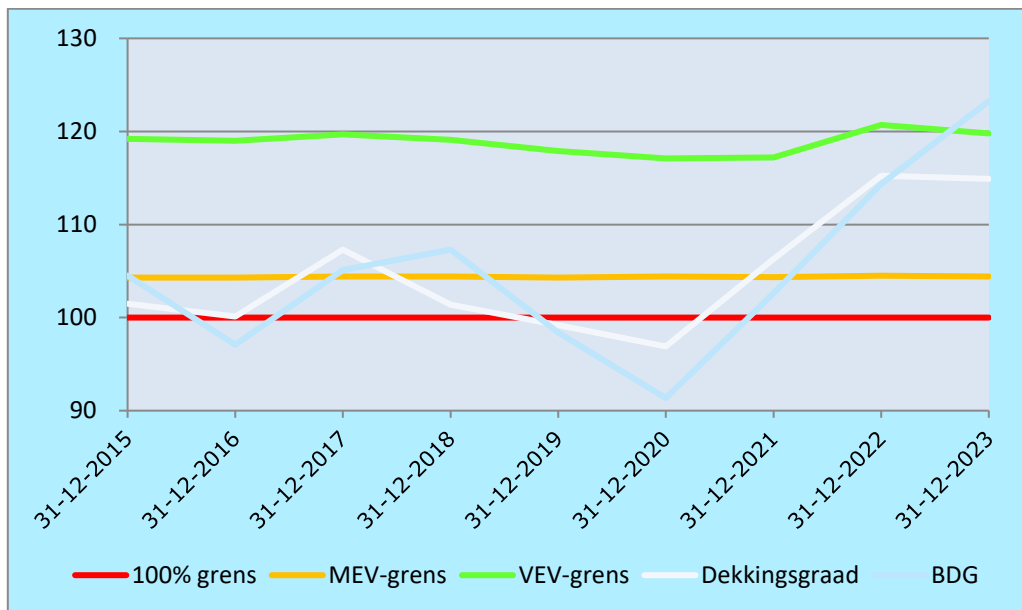
Het Pensioenfonds heeft geen medewerkers in dienst. De bestuursleden ontvangen voor hun werkzaamheden geen vergoeding van het pensioenfonds.

¹ De overige kosten betreffen de werkelijke vermogensbeheerkosten binnen de Vanguard fondsen en het Syntrus Achmea fonds.

² De positieve post kosten vermogensbeheer wordt veroorzaakt door de korting op de kosten binnen de fondsen van Vanguard.

3.8 Financiële positie en herstelplan (nFTK)

In de periode 2015-2023 hebben de beleidsdekkingsgraad, de dekkingsgraad, het vereist eigen vermogen en het minimaal vereist eigen vermogen zich als volgt ontwikkeld:

Toeslagverlening

De toeslagmaatstaf voor het afgelopen jaar bedroeg 5,3 %. Vanwege de wettelijke regels voor toekomstbestendig indexeren is conform het toeslagbeleid de toeslag per 1 januari 2024 1,7 %. Op basis hiervan heeft het bestuur besloten om per 1 januari 2024 een toeslag te verlenen van 1,7 %.

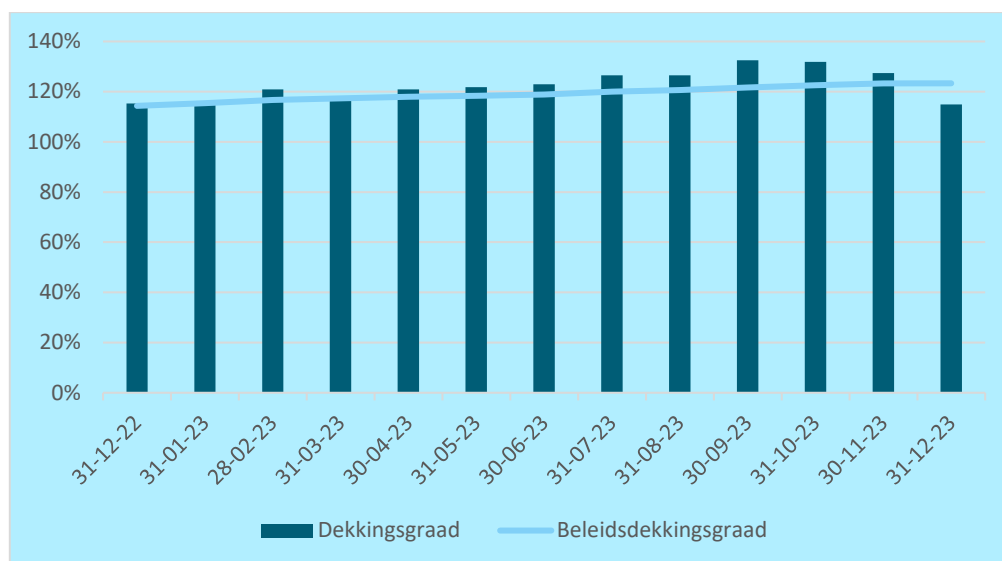
Ook heeft het bestuur - na een positief advies van het verantwoordingsorgaan - besloten om gebruik te maken van de tijdelijke mogelijkheid die de wet biedt voor extra toeslagverlening. Op basis hiervan heeft het bestuur besloten om per 1 januari 2024 een extra toeslag van 3,6 % te verlenen. In totaal is hiermee een toeslag verleend van 5,3 % per 1 januari 2024. Deze toeslagverlening is verwerkt in de dekkingsgraad per einde 2023.

Beleidsdekkingsgraad

Onder het nFTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen. Per 31 december 2023 bedraagt de beleidsdekkingsgraad 123,3 % (2022: 114,3 %).

Om de juistheid van de maandelijkse berekening van de dekkingsgraad en beleidsdekkingsgraad te waarborgen, zijn de interne beheersmaatregelen versterkt door de toevoeging van dit proces aan de ISAE3402-II verklaring van de pensioenadministrateur.

Onderstaande grafiek geeft de maand-op-maand-ontwikkeling aan van de dekkinggraad en beleidsdekkinggraad.

De dekkinggraad en beleidsdekkinggraad worden maandelijks gepubliceerd op de website.

Minimaal vereist eigen vermogen, vereist eigenvermogen en herstelplan

Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt per 31 december 2023 104,4 % (2022: 104,5 %).

Het vereist eigen vermogen per bedraagt 31 december 2023 119,8 %. Het vereist eigen vermogen per 31 december 2022 bedroeg 120,7 %.

Per 31 december 2021 was de beleidsdekkinggraad van pensioenfonds Witteveen+Bos 106,3 % en lag daarmee onder het vereist eigen vermogen. Omdat er sprake is van een reservetekort was het fonds verplicht uiterlijk 1 april 2022 een actualisatie van het herstelplan in te dienen bij DNB.

Het fonds heeft op 29 maart 2022 een herstelplan verstuurd naar DNB. De toezichthouder heeft het herstelplan goedgekeurd. In het herstelplan heeft het fonds aangegeven welke maatregelen worden ingezet om binnen 10 jaar het vereist eigen vermogen te behalen. Bij het opstellen van het herstelplan heeft het bestuur zich laten ondersteunen door externe adviseurs en is het voorgenoemd beleggingsbeleid afgestemd met de beleggingsadviescommissie. De belangrijkste maatregel uit het herstelplan is:

- ✓ Geen of beperkte toeslagverlening tot het vereist eigen vermogen is bereikt.

In het herstelplan is geen maatregel tot korten van pensioenaanspraken opgenomen. Een eventuele korting mag ineens of verspreid over maximaal 10 jaar worden verwerkt. Dit is vooralsnog niet van toepassing. Het herstelplan wordt periodiek geactualiseerd.

Omdat de beleidsdekkinggraad per 31 december 2023 (123,3 %) hoger is dan het vereist eigen vermogen is er geen sprake meer van een reservetekort. Het herstelplan 2023 is hiermee beëindigd.

3.9 Haalbaarheidstoets

De haalbaarheidstoets geeft inzicht in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden.

In 2015 is de (lange termijn) risicohouding vastgelegd door ondergrenzen voor het pensioenresultaat te bepalen. Het verwachte pensioenresultaat wordt vervolgens elk jaar aan deze grenzen getoetst.

In 2015 zijn de ondergrenzen voor de mediaan en de relatieve afwijking vastgesteld op respectievelijk 60 % en 42 % vanuit de feitelijke financiële positie. Op basis van de meting per 1 januari 2023 bedraagt het resultaat 83,0 % respectievelijk 35,6 % waarmee de uitkomsten van de jaarlijkse haalbaarheidstoets voldoen aan de vastgestelde ondergrenzen.

3.10 Beleggingen

Beleggingsontwikkelingen 2023

Begin 2023 waren de verwachtingen voor de financiële markten niet bijzonder goed: hoge inflatie, kans op hogere financieringslasten, krappe arbeidsmarkt, een toenemende kans op recessie en zorgen over de winsten bij bedrijven. Gedurende het jaar nam de inflatie verder af. De bedrijfswinsten vielen niet tegen, wat de aandelenmarkten gestaag liet oplopen. De rente in de eurozone werd door de Europese Centrale Bank (ECB) verhoogd van 2 % in januari naar 4 % in september. Het derde kwartaal was slecht door de kans op verdere verhoging als de inflatie niet meer naar de doelstelling bewoog. Dit verhoogde de verwachting ten aanzien van een recessie. De olieprijs daalden in de tussentijd ook in het licht van de afnemende economische groei. Eind november was de inflatie in Amerika verder gedaald naar 3,1 % en in Europa naar 2,4 %, terwijl deze een jaar eerder nog respectievelijk 8 % en 10 % waren. In december gaf de Fed aan dat zij verwacht dat de rente in 2024 kan worden verlaagd. De ECB is nog niet zover en zal zolang als nodig zorgen voor voldoende restrictief beleid. De rente op de kapitaalmarkten daalde vervolgens sterk. Zo daalde de 30-jarige swaprente met 0,35 % in de laatste maand van het jaar. De aandelenmarkten reageerden positief en zorgden in december voor een stijging van 3,7 %.

Aandelenrendementen was zeer positief

Tegen alle verwachtingen in stegen in 2023 de aandelen van ontwikkelde landen met ruim 20 %. Amerika, zwaar gewogen in technologie, was de beste regio met 22,8 %, gevolgd door Europa met 16 % ondanks een oorlog op het continent. Binnen de aandelensectoren waren de grootste verschillen zichtbaar. De IT-sector presteerde met 48 % veruit het beste, gevolgd door Communication services met 33,5 % en Consumer discretionary met 30,9 %. De rentegevoelige sectoren zoals Utilities en Vastgoed daalden juist met respectievelijk 2,2 % en 7,5 %. De energiesector behaalde dit jaar geen rendement als gevolg van de dalende olieprijs.

Rente volatiel gedurende 2023

De rente is gedurende 2023 bewegelijk geweest. In het begin van het jaar was er een sterk stijgende rente wat aan het eind van het jaar geheel ongedaan gemaakt werd. De rente is zelfs iets gedaald eind 2023. Op de vastrentende markten zorgden de gedaalde rente en creditspreads, als gevolg van de kleinere kans op inflatie en recessie, voor positieve rendementen. Zo behaalden de spreadproducten alle positieve rendementen.

Beleggingsmix

De strategisch na te streven portefeuillesamenstelling bestaat uit 68,5 % vastrentende waarden en 31,5 % aandelen en een strategische renteafdekking van circa 35 % op marktwaarde. De netto middelen die met name beschikbaar komen uit de premieafdrachten, worden in dezelfde verhouding 68,5 % / 31,5 % (vastrentende waarden/aandelen) ingezet. Daarbij geldt een bandbreedte van plus en min 10 % voor vastrentende waarden en een bandbreedte van plus of min 5 % voor aandelen.

De strategische beleggingsmix en de realisatie kunnen als volgt worden samengevat:

(* € 1.000)	Strategische allocatie	Feitelijke allocatie per 31 december 2023	
	%	%	Euro
Vastrentende waarden	68,5 %	67,9 %	124.952
Aandelen	31,5 %	32,1 %	59.029

Beleggingsstijl

Het fonds voert waar mogelijk een passieve beleggingsstijl. Dat wil zeggen dat zal worden getracht een rendement te behalen gelijk aan de gekozen benchmark-indices. Dit geldt voor alle beleggingen behalve hypotheke.

Vermogensbeheerders

De beleggingen zijn ondergebracht bij beleggingsfondsen van de vermogensbeheerders Vanguard (staatsobligaties en aandelen) en Syntrus Achmea (hypotheke).

Beleggingsrendement 2023

Het beleggingsrendement (na kosten) naar de verschillende beleggingscategorieën ziet er als volgt uit:

	Rendement	Benchmark
Vastrentende waarden		
- 20+	8,86 %	8,86 %
- Euro Gov	7,08 %	7,09 %
- Investment grade bonds	5,92 %	6,26 %
- Hypotheken	2,26 %	2,26 %
Aandelen		
- Wereld	21,91 %	21,64 %
- Opkomende markten	4,45 %	5,07 %
Totaal (samengesteld)	9,78 %	9,76 %

Maatschappelijk verantwoord beleggen en stemgedrag

Het Pensioenfonds houdt bij het beleggen rekening met verantwoord beleggingsbeleid. Het gaat bij de beleggingskeuzes om een goed én verantwoord rendement. Daarom besteedt het Pensioenfonds waar nodig en mogelijk in het beleggingsbeleid aandacht aan ecologische, sociale en governance (ESG) onderwerpen. Het Pensioenfonds is van mening dat rekening houden met ESG-onderwerpen in het beleggingsproces op de langere termijn bijdraagt tot een beter rendement. Het bestuur zal hierbij gebruik maken van de dienstverlening van de uitbesteders.

Voor het verantwoord beleggen beleid hanteert het Pensioenfonds een internationaal geaccepteerd raamwerk voor verantwoord ondernemen, namelijk het Global Compact van de Verenigde Naties (UN Global Compact).

Het Pensioenfonds houdt geen rekening met de belangrijkste ongunstige effecten in de zin van artikel 4 van de Verordening (EU) 2019/2088 van 27 november 2019 betreffende informatieverschaffing over duurzaamheid in de financiële dienstensector (SFDR). Het Pensioenfonds heeft begin 2024 dit opnieuw bekeken en heeft besloten om dit niet te wijzigen. Het Pensioenfonds classificeert zijn pensioenregeling niet als een duurzaam product dat ecologische of sociale kenmerken promoot, waarbij gedeeltelijk in duurzame producten wordt belegd. De pensioenregeling valt daarmee onder artikel 6 van de SFDR.

3.11 Pensioenparagraaf

Het pensioenreglement is aangepast aan de gewijzigde pensioenregeling per 1 januari 2023.

Kenmerken regeling

In het boekjaar 2023 is het opbouwpercentage verlaagd van 1,41 % (in 2022) naar 1,39 % als gevolg van de wijziging van de sterftegrondslagen en bestandsmutaties. Voor 2024 is als gevolg van de aangepaste RTS per 30 september 2023 in het verwachte rendement voor de berekening van de kostendekkende premie het opbouwpercentage verhoogd naar 1,738 %.

De totale premiebijdrage voor 2023 bedraagt 27,6 %. In 2023 is de volledige 27,6 % aangewend voor de opbouw.

De kenmerken van de regeling per 1 januari 2023 zijn als volgt:

Onderwerp	Regeling
Pensioensysteem	Collectieve opbouwregeling met resultaatdeling
Toetredingsleeftijd	21 jaar.
Pensioenrichtleeftijd	De datum waarop de deelnemer de 67-jarige leeftijd bereikt.
Pensioensalaris	Het vaste jaarsalaris op basis van een voltijds dienstverband per 1 januari inclusief vakantietoelage. Het pensioensalaris bedraagt maximaal EUR 128.810.
Pensioengrondslag	De pensioengrondslag is gelijk aan het pensioensalaris verminderd met de franchise. Bij deeltijders wordt hierop het deeltijdpercentage verrekend.
Pensioendatum	De datum waarop de deelnemer de AOW-gerechtigde leeftijd of de 67-jarige leeftijd bereikt.
Franchise	De franchise bedraagt per 1 januari 2023 EUR 18.173. Per 1 januari van ieder volgend jaar wordt de franchise aangepast met de trendmatige verhoging zoals toegepast bij Witteveen+Bos.
Ouderdomspensioen	De hoogte van de opbouw wordt jaarlijks vastgesteld afhankelijk van de kostendekkendheid van de premie. In 2023 wordt 1,39 % van de pensioengrondslag opgebouwd.
Partnerpensioen	Het partnerpensioen bedraagt 70 % van het behaalbare ouderdomspensioen gerekend met een vast opbouwpercentage van 1,875 % van de periode gerekend tussen pensioendatum en overlijdensdatum.
Tijdelijk partnerpensioen	Het tijdelijk partnerpensioen op risicobasis bedraagt een vast bedrag van EUR 10.500 plus 15 % van het pensioensalaris. Bij deeltijders wordt hierop het deeltijdpercentage toegepast.
Keuzemogelijkheden uitruil	De pensioenregeling kent diverse uitruilmogelijkheden: <ul style="list-style-type: none"> - (gedeeltelijk) vervroegen pensioendatum; - omzetten van partnerpensioen in ouderdomspensioen; - omzetten van ouderdomspensioen in partnerpensioen; - variabele pensioenuitkering.
Wezenpensioen	14 % van het ouderdomspensioen; verdubbeling vindt plaats indien de deelnemer geen partner had, of de partner overlijdt.
Premie	De premie bedraagt 27,6 % van de pensioengrondslag. Hiervan is in 2023 27,6 % beschikbaar voor opbouw.
Premievrijstelling bij Arbeidsongeschiktheid	De premievrijstelling is afhankelijk van de mate van arbeidsongeschiktheid in het kader van de WIA: mate ongeschiktheid <ul style="list-style-type: none"> - 0 - 80 % arbeidsongeschikt => geen premievrijstelling - 80 % of meer arbeidsongeschikt => 100 % premievrijstelling - De pensioenopbouw wordt voortgezet tot aan de pensioendatum op basis van ongewijzigde pensioengrondslag op het moment van arbeidsongeschiktheid.
Toeslagverlening	Afhankelijk van de financiële positie van het fonds kan het bestuur na advies van de actuaire besluiten tot het verhogen van de tot dan toe opgebouwde aanspraken.
Korting	Indien het fonds zich in een situatie van reserve- of dekkingstekort bevindt, stelt het fonds een herstelplan op. <ul style="list-style-type: none"> - Indien de sturingsmiddelen om het reservetekort naar verwachting binnen 10 jaar te herstellen onvoldoende zijn, is het fonds gerechtigd alle aanspraken en rechten te korten. De korting wordt uitgesmeerd over een periode van 10 jaar, De korting is het eerste jaar onvoorwaardelijk, de jaren daarna zijn voorwaardelijk en worden jaarlijks opnieuw getoetst. - Indien de sturingsmiddelen om het dekkingstekort naar verwachting binnen 5 jaar te herstellen onvoldoende zijn, is het fonds gerechtigd alle aanspraken en rechten te korten.

Samenstelling zuiver kostendekkende premie en feitelijke premie:

(* € 1.000)	
1. Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	7.958
2. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	1.647
3. Opslag voor de bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende uitvoeringskosten	476
4. Actuarieel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	-
5. Zuiver kostendekkende premie = 1 + 2 + 3 + 4	10.081
6. Bijdrage aan herstel van de dekkingsgraad	2.038
7. Feitelijke premie = 5 + 6	12.119

Mutatatieoverzicht deelnemers

	Actief	Slaper	Pensioen-gerechtigd	Totaal
Stand per 1 januari 2023	1.202	1.020	200	2.422
Nieuwe deelnemers	164			
Hertoetreding	1	-1		
Ontslag	-136	136		
Waardeoverdracht/afkoop		-137	-1	
Ingang pensioen	-3	-12	15	
Overlijden	-2	-2	-1	
Expiratie				
Overige oorzaken			-2	
Stand 31 december 2023	1.226	1.004	211	2.441

Mutatatieoverzicht Pensioengerechtigden

	OP	PP	WZP	Totaal
Stand per 1 januari 2023	152	41	7	200
Ingang pensioen	15			
Overlijden	-6	3	2	
Waardeoverdracht / afkoop		-1		
Overig			-2	
Stand 31 december 2023	161	43	7	211

3.12 Actuariële paragraaf

Actuariële analyse

De actuariële analyse van het saldo van baten en lasten kan als volgt worden weergegeven:

(* € 1.000)	2023	2022
Premieresultaat		
Premiebijdragen	12.119	11.152
Pensioenopbouw	-7.556	-11.632
Dekking voor premievrijstellingsrisico en directe kosten in premie	-593	-683
Risicokoopsom	-231	-324
Interestresultaat		
Directe beleggingsopbrengsten	651	529
Indirecte beleggingsopbrengsten	15.111	-50.168
Kosten vermogensbeheer	117	137
Benodigde interest	-4.814	984
Mutatie TV door reguliere wijziging RTS inclusief driemaandsmiddeeling	-3.747	67.032
Overig resultaat		
Invaliditeit (IBNR)	139	107
Resultaat op sterfte	682	330
Resultaat op langlevens	159	-920
Resultaat op kortlevens	-1.047	616
Wijziging grondslagen	-150	-1.145
Toeslagverlening	-8.201	-6.731
Overige resultaten	92	72
Saldo van baten en lasten	2.731	9.356

Kostendekkende premie

(* € 1.000)	2023	2022
Zuiver kostendekkende premie	10.081	14.718
Gedempte kostendekkende premie	11.948	11.015
Ontvangen (feitelijke) pensioenpremie	12.119	11.152

Op grond van bovenstaande tabel kan worden vastgesteld dat de ontvangen pensioenpremie hoger is dan de gedempte kostendekkende premie, daarmee wordt aan de wettelijke eis van kostendekkendheid voldaan.

Rol en bevindingen van de certificerend actuaris

De certificerend actuaris heeft de opdracht om vast te stellen dat het fonds voldoet aan de vereisten vanuit artikel 126 tot en met 140 PW.

Aanbevelingen

Naar aanleiding van onze controlewerkzaamheden hebben wij een aantal zaken geconstateerd die wij graag onder de aandacht van het bestuur brengen. Wij hebben bij deze punten tevens de prioriteit aangegeven. Hierbij is de volgende gedachtenlijn gevolgd:

- *Hoog*: geeft aan dat naar onze mening de aanbeveling met voorrang zou moeten worden opgevolgd in verband met strijdigheid met de wetgeving, dan wel dat niet opvolging een substantieel risico voor het fonds kan inhouden;
- *Gemiddeld*: geeft aan dat naar onze mening opvolging vereist is, maar niet noodzakelijk met voorrang;
- *Laag*: geeft aan dat opvolging niet vereist is, maar naar onze mening wel gewenst.

Het betreft de volgende opmerkingen / aanbevelingen.

Grondslagen en uitgangspunten

- Het pensioenfonds heeft in 2023 de kostenvoorziening geëvalueerd naar aanleiding van onze opmerking in het certificeringsrapport 2022. Wij hebben dit beoordeeld (zie hiervoor ook de rapportage actuariële functiehouder d.d. 13 februari 2024). In de onderbouwing van de kostenvoorziening zijn een 3-tal scenario's beschouwd: voortzetting gesloten fonds, overdracht naar een verzekeraar en overdracht naar een ander fonds.

Bij de beoordeling hebben wij opgemerkt dat er vrij brede, algemene ranges gehanteerd zijn gehanteerd (verzekeraar tussen de 1 % en 4 %, andere fondsen tussen 2 % en 4 %) en niet wordt ingegaan op de gevolgen van de verhoging van de prijsinflatie op de uitvoeringskosten van verzekeraars zoals opgemerkt in het certificeringsrapport 2022.

Gegeven het feit dat het pensioenfonds momenteel 'op koers ligt' om zelfstandig naar het nieuwe stelsel te gaan, is een liquidatie scenario op korte termijn niet aan de orde. Bovendien dient het fonds in het kader van WTP, voorafgaand aan de transitie, de kostenvoorziening te herijken op basis van WTP-inzichten (kostenstructuur). Daarmee kan ik mij voor nu vinden in de verhoging van de kostenvoorziening van 3,3 % naar 3,4 %. Waarbij ik verwacht dat het fonds, zodra er in de markt meer zicht is op aan te houden kostenvoorzieningen onder WTP, hier nader onderzoek naar doet, teneinde bij transitie naar WTP een passende kostenvoorziening te hanteren. (*Prioriteit: gemiddeld*).

- Bij de transitie naar het nieuwe pensioencontract worden de opgebouwde aanspraken omgezet naar persoonlijke pensioenvermogens. Het lijkt voor de hand te liggen om in de periode voorafgaand aan het invaarmoment alle actuariële grondslagen te herijken. Dit om te waarborgen dat deze op het invaarmoment zijn gebaseerd op de meest recente inzichten. Tegelijkertijd kan worden beoordeeld of de actuariële grondslagen ook onder het nieuwe pensioencontract (ongewijzigd) toepasbaar blijven.

Keuzes bij vaststelling van actuariële grondslagen (zoals bijvoorbeeld de liquidatiegedachte bij het vaststellen van de kostenvoorziening of een uniform leeftijdsverschil tussen partners van niet-gepensioneerde en gepensioneerde deelnemers) kunnen mogelijk vanwege het nieuwe pensioencontract in een ander perspectief komen te staan. Ook een wijziging in de toezegging (zoals bijvoorbeeld eindleeftijd wezenpensioen of overgang op de uniforme partnerdefinitie) kan leiden tot andere actuariële grondslagen.

Overigens zou in aanloop naar het transitiemoment ook aandacht kunnen zijn of de waardering op het transitiemoment (invaarmethodiek) aanleiding geeft om anders om te gaan met de vaststelling van de flexibiliseringsfactoren om mogelijke verschillen tussen toepassing van flexibilisering net voor en net na het transitiemoment (naar verwachting) te verkleinen. (*Prioriteit: gemiddelde*)

Prudent person

- **ALM-studie**

Wij bevelen aan om expliciet te maken of de beleidswijzigingen die in 2024 worden doorgevoerd te beschouwen zijn in het licht van de voorgenomen aanstaande transitie, en wat daarvan de consequenties zijn in het licht van de te maken vergelijkingen tussen het huidige en het nieuwe stelsel, zowel voor het transitieplan als voor het implementatieplan. Dat geldt ook voor verdere beleidswijzigingen in de periode tot aan het transitiemoment. *(prioriteit: gemiddeld)*

- **ESG risico's**

Wij zijn van mening dat het pensioenfonds nog onvoldoende oog heeft voor klimaat- en milieurisico's. Wij bevelen daarom aan om de klimaat- en milieurisico's te indentificeren. Daarnaast lijkt het ons van belang om dit ook mee te nemen in de diverse rapportages. *(prioriteit: gemiddeld)*

Opmerkingen

Toeslagverlening

- Het fonds heeft in 2023 gebruik gemaakt van de versoepelde toeslagregels. Wij hebben geconstateerd dat het pensioenfonds heeft aangetoond dat voldaan is aan de voorwaarden die gesteld zijn voor de toepassing van de versoepelde toeslagregels. Wij merken volledigheidshalve op dat het fonds bij de transitie naar het nieuwe stelsel in het implementatieplan zal moeten beschrijven hoe het met de effecten van de extra toeslagverlening rekening heeft gehouden in de algehele beoordeling van de evenwichtigheid van de transitie.

Premiedekkingsgraad

- De ex-post premiedekkingsgraad was in 2023 gelijk aan 146 % (2022: 88 %) Voor 2024 is de (ex-ante) premiedekkingsgraad berekend op 114 %. De premiedekkingsgraad voor komend jaar is lager dan vorig jaar door enerzijds de verhoging van de pensioenopbouw en anderzijds doordat de rente per eind december 2023 gemiddeld genomen lager lag dan de rente per eind december 2022. De premiedekkingsgraad is wel aanmerkelijk hoger dan in de periode voor 2023.

Tot slot hebben wij geconstateerd dat de aanbevelingen van vorig jaar, voor zover in dit rapport niet nog eens verduidelijkt of onder de aandacht gebracht, zijn opgevolgd.

Oordeel

Het oordeel staat in paragraaf 5.1, de actuariële verklaring.

3.13 Risicoparaagraaf

Het risicomangement vormt een integraal onderdeel van de beleidscyclus van het fonds. Elk kwartaal worden de resultaten geëvalueerd en de risico's gemonitord. Hierbij wordt er onderscheid gemaakt tussen financiële risico's (zie verder in deze paragraaf) en algemene organisatorische risico's. De resultaten van de monitoring van de risico's worden verwerkt in het beleid van het fonds (o.a. in het jaarplan en het beleggingsplan).

Risico's en beheersing van risico's

Bij het bepalen van het beleid en het nemen van belangrijke besluiten maakt het bestuur een afweging tussen risico, rendement en beheersing van de risico's en de evenwichtigheid daarvan in relatie tot de verschillende groepen binnen het pensioenfonds. Daarbij heeft het bestuur bovendien grenzen (risicobereidheid) gedefinieerd aan de omvang van de risico's.

In 2019 is een volgende stap gezet met de professionele inrichting van het integraal risicomangement. Het integraal risicomangement moet borgen dat de doelstellingen van het pensioenfonds behaald worden en dat risico's afgedekt worden door voldoende beheersmaatregelen. Het beleid is vastgelegd in de ABtN van het fonds. Per risicosoort is de risicobereidheid (appetite) vastgelegd in de IRM-rapportage. Op een schaal van 1 (laag risico) tot 5 (zeer hoog risico) voor impact heeft het bestuur een maximale appetite 3 bepaald. Deze gemiddelde risicohouding wordt gezien als gebalanceerd en gekenmerkt door een verwachte extra opbrengst waarbij gedeeltelijk (financiële) middelen worden ingezet om het risico te beheersen (bijvoorbeeld afdekking van renterisico) met als doel om in een goed pensioen te kunnen voorzien conform de missie en visie van het pensioenfonds.

In het jaar 2023 hebben zich geen relevante wijzigingen voorgedaan die effect hebben gehad op het risico. Het bestuur zal in 2024 de Eigen Risico Beoordeling (ERB) actualiseren tegen de achtergrond van de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel.

De risicogrenzen voor de verschillende risicogebieden ultimo 2023 zijn in onderstaande tabel aangegeven. Een uitgebreidere toelichting op de risico's en feitelijke omstandigheden per 31 december 2023 is opgenomen in de toelichting op de jaarrekening.

Risico	Risicogrens	31 december 2023	31 december 2022
S1 Renterisico	Renteafdekking van 35 % op marktrente	Conform beleid door middel van obligaties en hypotheke.	Conform beleid door middel van obligaties en hypotheke.
S2 Risico zakelijke waarden	Strategische beleggingsmix en gedifferentieerde bandbreedtes	Conform de beleggingsmix.	Conform de beleggingsmix.
S3 Valutarisico	Beleggingen in vastrentende waarden luiden in euro's. Beleggingen in aandelen worden gehedged naar de euro, m.u.v. emerging markets	Conform beleid.	Conform beleid.
S4 Grondstoffenrisico	n.v.t	n.v.t.	n.v.t.
S5 Kredietrisico	Fondsen in vastrentende waarden dienen minimaal een investment grade kredietkwaliteit te hebben.	Alle leningen in de fondsen hebben tenminste een investment grade kredietkwaliteit.	Alle leningen in de fondsen hebben tenminste een investment grade kredietkwaliteit.
S6 Verzekeringstechnisch-risico	Minimaliseren van langlevensrisico door toepassing actuele	AG Prognosetafel 2022 met fondsspecifieke ervaringssterfte toegepast.	AG Prognosetafel 2022 met fondsspecifieke ervaringssterfte toegepast.

	informatie over overlevingskansen		
S7 Liquiditeitsrisico	Geen liquiditeitsrisico's	De meeste beleggingen zijn zeer liquide en/of liquide beleggingsfondsen. Het pensioenfonds is zeer jong en illiquiditeit speelt geen grote rol. Er is ook geen liquiditeit nodig gezien er geen directe derivaten in de portefeuille zitten (geen onderpand benodigd).	De meeste beleggingen zijn zeer liquide en/of liquide beleggingsfondsen. Het pensioenfonds is zeer jong en illiquiditeit speelt geen grote rol. Er is ook geen liquiditeit nodig gezien er geen directe derivaten in de portefeuille zitten (geen onderpand benodigd).
S8 Concentratierisico	Bepaalde concentratierisico's	Voldoende spreiding in de aard en kenmerken van beleggingen en/of tegenpartijen.	Voldoende spreiding in de aard en kenmerken van beleggingen en/of tegenpartijen.
S9 Operationeel risico	Geen operationele risico's	Contracten en servicelevel agreements met uitvoerder en indien nodig bij vermogensbeheerders ingericht. Geen operationele risico's.	Contracten en servicelevel agreements met uitvoerder en indien nodig bij vermogensbeheerders ingericht. Geen operationele risico's.

ICT-risico

In 2022 is het ICT-beleid, waarin ICT eisen en voorwaarden zijn opgenomen voor uitbestede diensten, geactualiseerd. Voor met name de pensioenadministratie is bepaald dat de uitvoeringsorganisatie aan kwaliteitseisen moet voldoen en dat ook eenmaal per jaar met een externe audit moet aantonen.

Uitbestedingsrisico

In het uitbestedingsbeleid is bepaald op welke wijze uitbestedingen worden aangevraagd en beoordeeld. Daarnaast is vastgelegd dat de leveranciers o.a. een integriteits- en gedragscode hebben en deze ook overleggen. Daarnaast is vastgelegd dat uitbestede diensten regelmatig (voor de belangrijkste uitbestedingspartners eenmaal per jaar) worden geëvalueerd conform een daarvoor vastgesteld vast stramien. De evaluaties worden schriftelijk vastgelegd. Het uitbestedingsbeleid is in 2022 geactualiseerd.

Juridisch en compliance risico

Het juridisch en compliance risico is met name gelegen in het niet naleven van wet- en regelgeving door het pensioenfonds. Wet- en regelgeving is aan verandering onderhevig en daar speelt het bestuur op in. De verschillende adviseurs en de directeur van het pensioenbureau ondersteunen het bestuur bij het bijhouden van wetgeving en de implementatie daarvan. Daarnaast worden in de bestuursvergaderingen regelmatig experts uitgenodigd om specifieke nieuwe wetgevingen te bespreken. Eenmaal per jaar zal de onafhankelijk compliance officer een oordeel geven over de wijze van naleving van wet- en regelgeving.

Operationeel risico, inclusief frauderisico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur.

Om het frauderisico bij *betalingen* te mitigeren is een betalingsprocedure en een notitie bankbevoegdheden vastgelegd en in gebruik. Hierbij is er een functiescheiding tussen het klaarzetten van betalingen en het goedkeuren van betalingen.

Ook is sprake van een vier ogen principe omdat voor het goedkeuren van betalingen het akkoord van twee hiervoor door de bank gemachtigde bestuursleden is vereist. De pensioenuitvoeringsorganisatie doet geen betalingen namens het pensioenfonds.

Om het frauderisico bij *beleggingstransacties* te mitigeren is een procedure aankoop en verkoop vastgelegd en in gebruik. De beleggingsadviescommissie maakt een voorstel voor aankoop en verkoop conform het door het bestuur vastgelegde beleggingsbeleid. Als dit voorstel niet overeenkomstig het door het bestuur vastgestelde beleggingsbeleid is, wordt het als beleggingsvoorstel aan het bestuur ter goedkeuring voorgelegd. Op basis van het voorstel voor aankoop en verkoop van de beleggingsadviescommissie maakt de directeur pensioenbureau de opdrachten (faxen) voor aankoop en verkoop. Vervolgens laat de directeur pensioenbureau de opdrachten (faxen) ondertekenen door twee hiervoor door de vermogensbeheerders gemachtigde bestuursleden. De directeur pensioenbureau verstuurt de opdrachten voor aankoop en verkoop aan de vermogensbeheerders. Voor de betalingen aan de vermogensbeheerders voor aankopen geldt de bovengenoemde betalingsprocedure.

On het risico met betrekking tot frauduleus *gedrag* (relatiegeschenken, uitnodigingen, belangenverstrengeling en nevenfuncties) te mitigeren is een gedragscode vastgelegd en in gebruik. De compliance officer ziet toe op naleving van de gedragscode. Ook is er een klokkenluiders- en incidentenregeling waarin fraude als zwaar incident of zware misstand is gekwalificeerd en waarin is beschreven hoe incidenten, misstanden en ongewenst gedrag kunnen worden gemeld.

Om het frauderisico met betrekking tot de *selectie van uitbestedingspartners* te mitigeren is in het uitbestedingsbeleid opgenomen dat bij de selectie van uitbestedingspartners op basis van een risicoanalyse wordt beoordeeld dat ten minste wordt voldaan aan voldoende onafhankelijkheid en een adequate functiescheiding.

Beleggingsrisico's

Het bestuur heeft besloten om in 2023 in de portefeuille vastrentende waarden 10 % bedrijfsobligaties op te nemen ten koste van staatsobligaties. Dit levert geen relevante wijziging in het risico. Het leidt niet tot een verhoging van het vereist eigen vermogen.

Actuariële risico's

Een belangrijk element van het verzekeringstechnisch risico is het langlevens risico. Het langlevens risico houdt in dat het fonds langer uitkeringen moet verstrekken dan in de veronderstellingen bij de bepaling van de technische voorzieningen rekening is gehouden. De inschatting van de (toekomstige) levensverwachting gebeurt door toepassing van recente prognosetafels zoals deze worden gepubliceerd door het Actuariële Genootschap. Op basis van individueel inkomen en beroepssector wordt een fondsspecifieke correctiefactor toegepast. Jaarlijks wordt aan de hand van de actuariële resultaten op lang- en kortleven geëvalueerd of de sterftegrondslagen nog prudent zijn. Uit de toetsing van de sterftegrondslagen aan de hand van de gerealiseerde sterfteresultaten van de afgelopen vijf boekjaren is gebleken dat de gehanteerde sterftegrondslagen passend zijn voor de waargenomen sterfte bij het pensioenfonds.

Renterisico

Het fonds is gevoelig voor wijzigingen in de marktrente omdat de omvang en duratie van de beleggingen niet gelijk zijn aan de omvang en duratie van de verplichtingen. De duratie is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren. Hiermee kan de rentegevoeligheid worden gemeten. Een hoge duratie betekent dat de dekkingsgraad van het fonds meer gevoelig is voor ontwikkelingen in de marktrente, zowel naar boven als naar beneden.

Het beleid van het fonds is erop gericht om de 'duratiemismatch' te verkleinen door het renterisico voor 35 % op marktrente af te dekken. Dit betekent dat het fonds in principe voor 35 % bescherming heeft tegen rentedaling. Bij de bepaling van het beleggingsbeleid weegt het bestuur zorgvuldig de voordelen van meer duratiematching (meer zekerheid voor de dekkingsgraad) en nadelen van meer duratiematching (minder rendement, minder afdekking inflatierisico, kosten) af ten opzichte van alternatieve strategieën. Het percentage van 35 % renteafdekking is vastgesteld in de laatste ALM-studie. Vanwege de gekozen afdekking betekent dit voor de dekkingsgraad dat deze zal meebewegen als de marktrente omhoog of omlaag gaat.

3.14 Toekomstparagraaf

Toekomstbestendigheid

Het bestuur van het fonds heeft in het afgelopen jaren nagedacht over de toekomstbestendigheid van het fonds. Hierbij zijn onder meer de kostenstructuur, premieruimte en aard en ontwikkeling van het deelnemersbestand betrokken. Naast het identificeren van alternatieven voor de uitvoering van de pensioenregeling heeft het bestuur ook een kwetsbaarheidsanalyse opgesteld. De uitkomsten van deze verkenning en de uitkomsten van de ontwikkelingen in de wet- en regelgeving (Pensioendialoog) zullen meegenomen worden in de te varen koers voor de toekomst.

Herstelplan 2023

Omdat de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2023 (123,3 %) hoger is dan het vereist eigen vermogen is er geen sprake meer van een reservetekort. Het herstelplan 2023 is hiermee beëindigd.

Deventer, 11 juni 2024

Het Bestuur,

J.N. de Koning, voorzitter

I.J.M. de Beer, secretaris

S. Delfgaauw

N.S. Schoen

L.F.C. Steens

P. de Jong

3.15 Verslag van de visitatiecommissie

De taak van Visitatiecommissie (hierna VC) bestaat uit het toezicht houden op het beleid van het Bestuur van Stichting Pensioenfonds Witteveen+Bos (hierna het fonds), op de algemene gang van zaken in het fonds en het toezien op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De VC heeft daartoe de periode oktober 2022 t/m september 2023 onderzocht.

De VC geeft hieronder de belangrijkste oordelen en aanbevelingen weer. Voor een volledig overzicht verwijst de VC naar het door haar opgestelde visitatierapport over de genoemde periode.

Algemeen beeld

In algemene zin heeft het bestuur de organisatie van het fonds goed op orde en wordt het fonds beheerst en integer bestuurd. Het bestuur heeft voldoende ruimte en aandacht voor strategische onderwerpen.

WTP

De sociale partners hebben goede voortgang geboekt met de voorlopige keuze voor het nieuwe pensioencontract. De gevolgen van de keuze voor een nieuw pensioencontract voor het pensioenfonds zelf zijn bij het bestuur nog in mindere mate onder de aandacht geweest.

Er is een transitieplan. Dit plan zal moeten leiden tot een beoogde transitie per 1 januari 2026. Het plan is echter nog behoorlijk grofmazig. Om de beoogde transitiedatum te kunnen halen is het van belang om zo snel mogelijk meer inzicht te krijgen in de omvang van de werkzaamheden die bij iedere stap horen en met name welke randvoorwaarden moeten zijn ingevuld om de stappen te kunnen zetten en tot (voorlopige) besluitvorming te komen. Daarbij zal ook moeten worden nagedacht over de omvang van de bestuurlijke capaciteit die nodig zal zijn om het proces in goede banen te leiden. Positief vindt de VC dat bestuur en VO op kracht zijn en de bezetting van deze gremia gedurende het besluitvormingsproces rond de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel voldoende geborgd is. Gezien het beroep op bestuurlijke capaciteit in de komende periode, is de voorgenomen uitbreiding van het bestuur volgens de VC een goede ontwikkeling die kans biedt om de diversiteit van het bestuur te verbreden.

De VC vraagt aandacht voor ruimte in het transitieplan voor een nadere verfijning van de missie, visie en strategie als het gaat om de (her)verdelingsvraagstukken die zullen samenhangen met het voorgenomen in-vaarbesluit, en met de financiële opzet van het fonds na de transitie. Dit is naar de mening van de VC een belangrijke voorwaarde om uiteindelijk tot een goede onderbouwing van de evenwichtige afweging van belangen te komen door het bestuur. Ook het tijdig opstellen van een risico analyse op het project vindt de VC van groot belang.

Dit zal het bestuur ook ondersteunen bij de vraag of de huidige financiële opzet die in principe moet voldoen aan de lange termijn doelstellingen van het fonds, ook goed functioneert richting de beoogde transitiedatum van 1 januari 2026 naar een flexibel pensioencontract met uitkeringscollectief. Inzicht in het compensatievraagstuk en in de doelen/uitgangspunten en de gevolgen van invaren en de daarbij aan de orde komende (her)verdelingsvraagstukken zijn daarvoor van groot belang.

Daarmee hangt samen dat de VC het bestuur vraagt het beleid rondom de dekkingsgraad bij invaren goed te onderbouwen. De omvang van de dekkingsgraad zal immers de haalbaarheid van de doelen/uitgangspunten die sociale partners en bestuur formuleren over de (her)verdelingsvraagstukken in belangrijke mate beïnvloeden.

Verder vraagt de VC aandacht voor de opzet van voortgangsrapportages waarbij duidelijk is wie, wanneer en op welke wijze zal worden gerapporteerd en/of geïnformeerd over de voortgang van de werkzaamheden.

Governance

Naar de mening van de VC duurt/duurde de invulling van de functies compliance officer, sleutelfunctiehouder interne audit, lid van de BAC en de ondersteuning op het gebied van communicatie te lang, waardoor de governance, en met name de derde lijn van het risicomanagement niet optimaal heeft gefunctioneerd. De VC ziet wel dat het bestuur daarop acteert, maar dit resulteert niet in een tijdige en adequate invulling. Daarom beveelt het bestuur aan de invulling van deze functies te evalueren en na te gaan hoe dit proces verbeterd kan worden.

Evenwichtige belangenafweging

De VC vindt dat het bestuur aantoonbaar en zorgvuldig de belangen van de belanghebbenden evenwichtig afweegt.

Risicomanagement

De VC vindt dat opzet en bestaan van het risicomanagementbeleid voldoende zijn voor beheersing van de risico's. Wel vindt de VC dat met name de operationele risico's uitgebreider kunnen worden gerapporteerd en dat de derde lijn van het risicomanagement nog niet volledig functioneert, waardoor de werking niet op alle vlakken kan worden aangetoond. De VC ziet dat het bestuur inspanningen verricht om dit op orde te brengen.

Het bestuurslid met risicobeheer in de portefeuille is ook de sleutelfunctiehouder en -vervuller risicobeheer. Als in voorgaande jaren is de VC van oordeel dat dit een te zware belasting is. Een betere taakverdeling en planning heeft de situatie in de afgelopen periode wat verbeterd, maar met de invoering van de WTP en overgang naar een nieuwe regeling zal de druk op de sleutelfunctiehouder risico verder toenemen.

Het crisisplan beperkt zich tot financiële risico's onder de huidige regelgeving. Het crisisplan zal moeten worden uitgebreid met niet-financiële risico's waarbij aansluiting kan worden gezocht bij de crisisplannen van de uitbestedingspartners.

Communicatie

In deze visitatieperiode zijn tal van communicatieve inspanningen verricht om het risicobewustzijn van de deelnemers te verbeteren. De communicatiecommissie spant zich ook in om minder technisch te communiceren.

Jammer zijn de terugkerende opmerkingen over capaciteitsprobleem bij HR inzake ondersteuning van de werkgroep communicatie. Daar was in november '21 ook al sprake van. De VC vindt het een goede zaak dat het bestuur nu externe ondersteuning gaat aantrekken.

De VC ondersteunt de oproep van het VO om werk te maken van het vergroten van het pensioenbewustzijn, en daarbij ook de opbrengst van bedrijfsparticipaties en andere inkomsten bronnen mee te nemen.

De visitatiecommissie

Mw. J.E.M. Vollenbroek	Zelfstandig adviseur
J.G. Oostdam	Zelfstandig adviseur
W.J. Boot	FNV

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft geconcludeerd dat bovenstaande (en overige) aanbevelingen van de visitatiecommissie van grote waarde zijn en in het algemeen praktisch van aard zijn. Het bestuur heeft het voornemen om in 2024 invulling te gaan geven aan de aanbevelingen.

3.16 Verslag van het verantwoordingsorgaan

Wat is het Verantwoordingsorgaan?

De Pensioenwet (artikel 33) vraagt de pensioenuitvoerder om zijn organisatie zodanig in te richten dat goed bestuur is gewaarborgd, onder andere door verantwoording af te leggen aan de aanspraak- en pensioenge-rechtigden en aan de werkgever. Hiertoe dient een Verantwoordingsorgaan (VO) te worden ingesteld (artikel 115) waarin deze belanghebbenden zijn vertegenwoordigd. Het VO heeft per 1 juli 2014 de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, het door het bestuur uitgevoerde beleid en over beleids-keuzes voor de toekomst. Het VO heeft daarnaast een adviesrecht over bijvoorbeeld het beleid inzake belo-ningen, het communicatie- en voorlichtingsbeleid, het wijzigen van de uitvoeringsovereenkomst of de hoogte van de premiecomponenten.

Wie maken deel uit van het Verantwoordingsorgaan?

Het VO bestaat uit drie personen die respectievelijk de actieve deelnemers, de gepensioneerden en de werk-gever vertegenwoordigen. De vertegenwoordigers van de actieve deelnemers en van de gepensioneerden worden (her)benoemd door de Algemene Vergadering van Deelnemers (AVD), de vertegenwoordiger van de werkgever wordt aangewezen door de directie van Witteveen+Bos.

Gedurende het jaar 2023 bestond het VO uit:

- de heer S.C. van der Biezen, werkgeverslid sinds 2016, voorzitter;
- de heer M.L. Aalberts (benoemd 16 juni 2020) namens de actieve deelnemers;
- de heer J.H.J.M. van der Graaf (benoemd 16 juni 2020) namens de gepensioneerden.

Het VO houdt haar deskundigheidsniveau op orde door het volgen van opleidingen of door het deelnemen aan symposia. Het VO krijgt hiervoor voldoende ondersteuning van het Pensioenfonds, onder andere door toegang tot de vergaderstukken van de stuurgroep (sociale partners, bestuur en gepensioneerden). Het VO heeft in 2023 onder andere deelgenomen aan webinars van de Pensioenfederatie over de huidige (wettelijke) rol van het VO en de rol van het VO onder de Wet toekomst pensioenen (WTP), evenwichtige belangenafwe-ging en de Gedragslijn Goed omgaan met klachten (geschilleninstantie).

Waarop baseert het VO haar bevindingen over het jaar 2023?

Het VO baseert haar bevindingen over het jaar 2023 op regulier overleg met het dagelijks bestuur (6 juni en 10 oktober 2023) en de gezamenlijke workshop van 17 april 2023 over het WTP onder leiding van Willis Towers Watson. Het VO overlegde met de Visitatiecommissie (VC) op 12 september 2023. Daarnaast baseert het VO zich op informele overleggen en op de diverse stukken die het VO heeft ontvangen en die beschikbaar zijn gesteld in het digitale archief van het VO. Het VO was ook aanwezig bij de Algemene Vergadering van Deel-nemers (AVD) van 27 juni 2023.

Waar heeft het VO in 2023 over geadviseerd?

Herbenoeming Jaap de Koning

Het VO heeft per brief van 30 mei 2023 van harte ingestemd met de herbenoeming van Jaap de Koning als voorzitter van het Pensioenfonds Witteveen+Bos.

De nieuwe klachtenregeling

Het VO constateerde dat het bestuur de nieuwe klachtenregeling op zorgvuldige wijze heeft vormgegeven. Aangezien het instellen van een nieuwe klachtenprocedure geen relatie heeft met evenwichtige belangenaf-weging, heeft het VO hierover niet geadviseerd.

Toeslagverlening

Eind 2023 vroeg het bestuur het VO advies over een toeslagverlening per 1 januari 2024 van 5,3 %. Deze toeslag is opgebouwd uit een reguliere toeslag van 1,7 % per 1 januari 2024, berekend met de nieuwe CBS index, plus een aanvullende toeslag van 3,6 % per 1 januari 2024 door gebruik te maken van de AMvB. Het VO kan zich vinden in de onderliggende belangenafweging van het bestuur en adviseerde positief over deze toe-slagverlening voor alle deelnemers.

Welke overige onderwerpen zijn in 2023 van belang geweest voor het VO?

Herijking missie, visie en strategie

Het Pensioenfonds Witteveen+Bos heeft in 2023 haar missie, visie en strategie herijkt. Het VO heeft aangegeven dat zij daar meer bij betrokken had moeten zijn. Het was ons inziens van meerwaarde geweest als het VO daarin had kunnen meedenken. Nu heeft het VO alsnog geadviseerd om doelen, diversiteit en een concreet uitgewerkte strategie toe te voegen aan de missie, visie en strategie.

Samenstelling bestuur / organisatie

Het VO is verheugd dat oud collega, dhr. P. de Jong, namens de gepensioneerden lid is geworden van het bestuur. Tevens vindt het VO het verstandig dat het bestuur in deze drukke tijd van de WTP haar bestuur wil uitbreiden met een lid.

Het VO constateert daarnaast dat de interne auditfunctie in de praktijk niet wordt ingevuld door de betreffende houder en heeft hier aandacht voor gevraagd.

Het pensioenakkoord

De transitie van de huidige pensioenregeling naar een nieuwe regeling onder het nieuwe pensioenstelsel wordt begeleid door een stuurgroep 'pensioenakkoord'. De stuurgroep voorziet de sociale partners (werkgever en werknemers) van de informatie die nodig is om keuzes te maken. Deze keuzes zijn in clusters geagendeerd tijdens vier reguliere overleggen (OV's) van de directie en de OR in de eerste helft van 2024: (OV 1 pensioenregeling, OV 2 en 3 invaren en pensioenregeling en OV 4 compensatie afschaffen DSP). Het VO staat achter deze aanpak en wil graag actief betrokken worden door het bestuur bij de pakketten.

De beoogde datum van invoering van het nieuwe pensioenstelsel is verschoven van 1 januari 2025 naar 1 januari 2026, dat lijkt het VO verstandig. Het jaar 2023 stond met name in het teken van voorbereidingen om in 2024 echt inhoudelijk de besluiten te nemen.

Pensioencommunicatie

Aan de pensioencommunicatie is wat het VO betreft in 2023, net als in voorgaande jaren, (te) beperkt aandacht besteed. Het VO heeft de indruk dat het accent nog teveel op de reguliere communicatie ligt en dat er te weinig aanvullend wordt gecommuniceerd over de aankomende transitie. De keuzes die de sociale partners momenteel maken, kunnen mogelijk als aanleiding en content dienen.

In de zomer van 2023 is door het bestuur een communicatieadviseur gezocht en gevonden. Het VO vindt het belangrijk dat deze communicatieadviseur helpt goed te communiceren met de verschillende doelgroepen. Wat het VO betreft zou het communicatieplan / de communicatie over de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel een hogere prioriteit moeten krijgen.

Het VO blijft van mening dat de pensioencommunicatie naar de deelnemers ondanks herhaaldelijke oproep te beperkt is en roept het bestuur om communicatie top-of-mind te houden.

Wat zijn de bevindingen van het VO over 2023?

- Het VO is door het bestuur op transparante en volledige wijze geïnformeerd over het gevoerde beleid in 2023 en kan zich daarin vinden;
- Het VO waardeert dat de leden van het pensioenfonds goed benaderbaar zijn en altijd bereid zijn telefonisch of per e-mail een toelichting te geven op vragen vanuit het VO;
- Het VO wijst het bestuur nogmaals op haar taak om het pensioenbewustzijn bij de actieven te verdiepen en beveelt het bestuur aan om meer te communiceren met de deelnemers. Bijvoorbeeld over het partnerpensioen en micro lang leven risico in nieuw pensioenstelsel;
- Het VO is blij met het inzicht dat de maandrapportage geeft over de financiële staat van het pensioenfonds.

Het VO stemt in met het Jaarbericht en met de Jaarrekening 2023.

Namens het Verantwoordingsorgaan,

S.C. van der Biezen

Voorzitter Verantwoordingsorgaan

Reactie van het bestuur

Het bestuur van het Pensioenfonds kan instemmen met de bevindingen van het verantwoordingsorgaan.

STICHTING PENSIOENFONDS WITTEVEEN+BOS

JAARREKENING 2023

4

JAARREKENING

4.1 Balans per 31 december 2023

(Na bestemming van het saldo van baten en lasten)

(* € 1.000)	Ref.	31 december 2023	31 december 2022
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfonds 1			
Aandelen		59.029	55.066
Vastrentende waarden		<u>124.952</u>	<u>104.954</u>
		183.981	160.020
Vorderingen en overlopende activa 2			
Premies		2.894	2.714
Verzekeringsmaatschappijen		572	438
Overige vorderingen en overlopende activa		<u>172</u>	<u>159</u>
		3.638	3.311
Overige activa 3			
Liquide middelen		572	563
Totaal activa		<u>188.191</u>	<u>163.894</u>

(* € 1.000)	Ref.	31 december 2023	31 december 2022
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	4		
Risicoreserve		32.325	29.458
Algemene reserve		<u>-7.953</u>	<u>-7.817</u>
		24.372	21.641
Technische voorzieningen	5		
Voorziening pensioenverplichtingen		163.626	142.007
Overige schulden en overlopende passiva	6		
		193	246
Totaal passiva		<u>188.191</u>	<u>163.894</u>

4.2 Staat van baten en lasten over 2023

(* € 1.000)	Ref	2023	2022
BATEN			
Premiebijdragen van werkgever en werknemers	7	12.119	11.152
Belegingsresultaten risico pensioenfonds	8	15.878	-49.502
Overige baten		-	-
		<u>27.997</u>	<u>-38.350</u>
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	9	-2.625	-2.302
Pensioenuitvoeringskosten	10	-563	-465
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds	11		
Pensioenopbouw		-7.556	-11.632
Toeslagen		-8.201	-6.731
Rentetoevoeging		-4.814	984
Onttrekking pensioenuitkeringen		2.621	2.338
Onttrekking uitvoeringskosten		87	77
Wijziging marktrente		-3.747	67.032
Overdracht van rechten		1.004	1.842
Overige mutaties		-863	-493
Wijziging grondslagen		<u>-150</u>	<u>-1.145</u>
		-21.619	52.272
Saldo herverzekering	12	458	6
Saldo overdracht van rechten	13	-917	-1.806
Overige lasten	14	-	1
		<u>-25.266</u>	<u>47.706</u>
Saldo van baten en lasten		2.731	9.356

4.3 Bestemming van het saldo van baten en lasten

(* € 1.000)	2023	2022
Risicoreserve	2.867	-3.994
Algemene reserve	-136	13.350
	<u>2.731</u>	<u>9.356</u>

4.4 Kasstroomoverzicht over 2023

(* € 1.000)	2023	2022
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies	11.939	10.536
Ontvangen waardeoverdrachten	206	362
Betaalde pensioenuitkeringen	-2.624	-2.299
Betaalde waardeoverdrachten	-1.123	-2.168
Ontvangen uitkeringen van herverzekeraars	438	28
Betaalde premies herverzekering	-114	-458
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-678	-347
Overige	61	17
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	8.105	5.671
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen en aflossingen van beleggingen	29.202	31.741
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	638	543
Aankopen beleggingen	-38.053	-38.587
Betaalde kosten van vermogensbeheer	117	138
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	-8.096	-6.165
Mutatie liquide middelen	9	-494
Verloop liquide middelen		
Stand 1 januari	563	1.057
Stand 31 december	572	563
Mutatie liquide middelen	9	-494

4.5 Toelichting behorende tot de jaarrekening 2023

4.5.1 Inleiding

Stichting Pensioenfonds Witteveen+Bos ('het fonds'), statutair gevestigd te Deventer, is opgericht op 18 december 1975. De laatste statutenwijziging was op 1 juli 2014. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41244136.

Het doel van Stichting Pensioenfonds Witteveen+Bos is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden. Tevens verstrekt het fonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Het fonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregeling voor Witteveen+Bos Raadgevende ingenieurs b.v.

Deze jaarrekening is opgesteld op basis van de continuïteitsveronderstelling.

Overeenstemmingsverklaring

De Jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ610).

Het bestuur heeft op 11 juni 2024 de jaarrekening opgemaakt.

4.5.2 Grondslagen voor de waardering

Algemeen

Alle bedragen zijn vermeld in duizenden Euro's.

Beleggingen en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op actuele waarde. Overige activa en passiva worden gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij anders vermeld.

De Dekkingsgraad

De (nominale) dekkingsgraad van het fonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het fonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie. De beleidsdekkingsgraad van een pensioenfonds is de gemiddelde dekkingsgraad van de 12 maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van voorgaand jaar, met uitzondering van de toegepaste stelselwijzigingen zoals opgenomen in paragraaf 'stelselwijzigingen' alsmede de toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen in paragraaf 'schattingwijzigingen'.

Stelselwijzigingen

In 2023 is geen sprake van stelselwijzigingen.

Schattingswijzigingen

In 2023 is de kostenvoorziening vastgesteld op 3,4 % van de netto voorziening pensioenverplichtingen (2022: 3,3 %). Het negatieve effect hiervan EUR 150k.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

Bij toepassing van de grondslagen en regels voor het opstellen van de jaarrekening vormt het bestuur van het fonds zich verschillende oordelen en maakt schattingen die essentieel kunnen zijn voor de in de jaarrekening opgenomen bedragen. Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de betreffende jaarrekeningposten.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar Euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

Het fonds heeft ultimo 2023 beleggingen in de volgende vreemde valuta:

	2023	2022
USD	€ 0,904977	€ 0,968523
HKD	€ 0,115856	€ 0,123903
TWD	€ 0,029553	€ 0,031180
KRW	€ 0,000698	€ 0,000716
INR	€ 0,010881	€ 0,011839

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd op actuele waarde. Participaties in beleggingsinstellingen, die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor dat soort beleggingen.

Aandelen

De actuele waarde, zijnde de intrinsieke waarde, van participaties in beleggingsfondsen is bepaald door de uitgevende instelling.

Vastrentende waarden: staatsobligaties

De actuele waarde, zijnde de intrinsieke waarde, van participaties in beleggingsfondsen is door de uitgevende instelling bepaald op basis van de geschatte toekomstige netto kasstromen (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de geldende marktrente en rekening houdend met het risicoprofiel (kredietrisico; oninbaarheid) en de looptijd.

Vastrentende waarden: hypotheke

De actuele waarde, zijnde de intrinsieke waarde, van participaties in het hypothekefonds is door de uitgevende instelling bepaald op basis van de contante waarde van de toekomstige kasstromen. Bepaling van de contante waarde vindt plaats met behulp van een rentecurve, waarbij rekening wordt gehouden met een kredietopslag, die afhankelijk is van de gemiddelde hypotheektarieven in de markt gecorrigeerd voor het offerterisico.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie, gewoonlijk de nominale waarde. Voor zover noodzakelijk is een voorziening voor oninbaarheid in mindering gebracht.

Stichtingskapitaal en reserves

Algemeen

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het fonds en risico deelnemers en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen. In de toelichting wordt opgenomen het krachtens de Pensioenwet minimaal vereiste eigen vermogen volgens de in het Besluit financieel toetsingskader (FTK) voorgeschreven berekeningsmethodiek als het surplusvermogen.

Risicoreserve

De risicoreserve wordt aangehouden als buffer voor neerwaartse koersfluctuaties van beleggingen. De omvang van deze reserve is gelijk aan het Vereist Eigen Vermogen aan de hand van de standaardtoets van DNB.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening voor pensioenverplichtingen wordt conform de fondsgrondslagen gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (indexatie)toezeggingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van premies waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De actuariële grondslagen 2023 zijn gelijk aan de actuariële grondslagen 2022, behoudens de wijziging van het kostenpercentage voor toekomstige uitvoeringskosten.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van onderstaande actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- Sterfte:
2022 : Volgens de Prognosetafel AG2022 (zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap).
2023 : Volgens de Prognosetafel AG2022 (zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap).
- Ervaringssterfte:
2022 : Er wordt rekening gehouden met het verschil in overlevingskansen tussen de werkende en de totale bevolking door toepassing van een fondsspecifieke ervaringssterfte gebaseerd op het Willis Towers Watson 2022 ervaringssterftemode.
2023 : Er wordt rekening gehouden met het verschil in overlevingskansen tussen de werkende en de totale bevolking door toepassing van een fondsspecifieke ervaringssterfte gebaseerd op het Willis Towers Watson 2022 ervaringssterftemode.
- Interest: Conform de rentetermijnstructuur per 31 december 2023 zoals gepubliceerd door DNB.
- Partnerfrequenties: Voor de partnerfrequenties wordt uitgegaan van de frequenties op basis van CBS-data uit 2020, waarbij de partnerfrequentie op de pensioenleeftijd op één gesteld wordt. Na de pensioendatum wordt uitgegaan van het bepaalde partnersysteem.
- Leeftijdsverschil: Het leeftijdsverschil tussen man en vrouw is op drie jaar gesteld (man ouder dan vrouw).
- Wezenopslag: Ter dekking van het risico voor wezenpensioen geldt een opslag van 2 % op het latente partnerpensioen van (gewezen) deelnemers jonger dan 67 jaar.
- Kosten: Voor toekomstige uitvoeringskosten wordt een voorziening gehanteerd ter grootte van 3,4 % van de netto TV (2022: 3,3 %).

Overige schulden en overlopende passiva

Kortlopende schulden worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde. Kortlopende schulden worden na eerste verwerking gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs, zijnde het ontvangen bedrag rekening houdend met agio of disagio en onder aftrek van transactiekosten. Dit is meestal de nominale waarde.

4.5.3 Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechte reeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen van werkgever en werknemers

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben. Extra stortingen en opslagen op de premie zijn eveneens als premiebijdragen verantwoord.

De premiebaten in het boekjaar zijn gebaseerd op de definitieve loonsomopgaven van de werkgever.

Beleggingsresultaten

(In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de herwaarderingen.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en –lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden de externe en de daaraan toegerekende interne kosten verstaan.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw is de contante waarde van de pensioenaanspraken die toegekend zijn in het boekjaar.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo boekjaar berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Onttrekking voor de pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de technische voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten

Jaarlijks wordt 3,4 % (2022: 3,3 %) van de pensioenopbouw en de inkomende waardeoverdrachten toegevoegd aan de technische voorziening ten behoeve van de pensioenuitvoeringskosten. Daarnaast valt 3,4 % (2022: 3,3 %) van de uitkeringen, afkopen en uitgaande waardeoverdrachten vrij uit de technische voorziening ten behoeve van pensioenuitvoeringskosten (excassokosten).

Wijziging uit hoofde van overdacht van rechten

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt hieronder verantwoord.

Wijziging actuariële uitgangspunten

Mutatie technische voorzieningen uit hoofde van wijziging actuariële uitgangspunten heeft betrekking op de aanpassing van de sterftetafels. Voor verdere toelichting wordt verwezen naar de toelichting in de grondslagen inzake schattingswijzigingen.

Overige wijzigingen

De onder deze post opgenomen mutaties van de voorziening hebben betrekking op de kanssystemen.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Premies herverzekering

De risico's voortvloeiend uit weduwen- en wezentoezeggingen zijn tot en met 31 december 2022 herverzekerd bij Zwitserleven, te Alkmaar. Vanaf 1 januari 2023 tot en met 31 december 2027 zijn deze risico's herverzekerd bij elipsLife te Hoofddorp.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

4.5.4 Grondslagen kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is conform de directe methode opgesteld. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenuitvoeringsactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

4.5.5 Toelichting op de balans

Beleggingen voor risico van het pensioenfonds (1)

Aandelen

(* € 1.000)	2023	2022
Stand per 1 januari	55.066	74.181
Aankopen	7.305	1.958
Verkopen	-13.702	-8.741
Herwaardering	10.360	-12.332
Stand per 31 december	59.029	55.066

De aandelenbeleggingen kunnen als volgt worden gecategoriseerd:

(* € 1.000)	2023	2022
Beleggingsinstellingen	59.029	55.066
Stand per 31 december	59.029	55.066

De aandelen zijn voor 89,3 % belegd in mature markets (2022: 89,0 %) en voor 10,7 % in emerging markets (2022: 11,0 %).

Vastrentende waarden

(* € 1.000)	2023	2022
Stand per 1 januari	104.954	129.161
Aankopen	30.747	36.629
Verkopen	-15.500	-23.000
Herwaardering	4.751	-37.836
Stand per 31 december	124.952	104.954

De beleggingen in vastrentende waarden kunnen als volgt worden gecategoriseerd:

(* € 1.000)	2023	2022
Beleggingsinstellingen	124.952	104.954
Stand per 31 december	124.952	104.954

De landenspecificatie van de beleggingen in vastrentende waarden is als volgt:

(* € 1.000)	2023	2022
Frankrijk	25.816	24.949
Duitsland	22.652	19.869
Nederland	33.377	32.087
België	5.583	5.870
Italië	12.666	7.959
Spanje	8.838	5.412
Oostenrijk	3.921	4.218
Finland	1.461	1.383
Portugal	1.092	745
Ierland	1.669	1.827
Verenigde Staten	1.331	-
Overig	6.546	635
Stand per 31 december	124.952	104.954

Op basis van het zogenaamde doorkijkprincipe kunnen de beleggingen als volgt worden onderverdeeld:

(* € 1.000)	2023	2022
Hypothecaire leningen	27.634	27.226
Aandelen	58.452	53.457
Vastrentende waarden	96.685	77.408
Kortlopende vorderingen en liquide middelen	1.210	1.929
Stand per 31 december	183.981	160.020

Voor de meerderheid van de beleggingen is sprake van objectief vast te stellen frequente marktnoteringen. Voor bepaalde beleggingen zijn deze niet beschikbaar en vindt waardering plaats op basis van waarderingsmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten en het gebruik van schattingen.

Schattingen van de actuele waarde zijn een momentopname, gebaseerd op de marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten onzekerheden en een significante oordeelsvorming (bijvoorbeeld rentestand, volatiliteit, schatting van kasstromen, etc.) en kunnen daarom niet met precisie worden vastgesteld.

Op basis van deze verscheidenheid en gradaties in waarderingmethoden dienen de beleggingen te worden ingedeeld naar drie verschillende waarderingniveaus:

- Niveau 1: De waarde van de belegging is gebaseerd op direct waarneembare marktnoteringen van identieke beleggingen in een actieve markt.
- Niveau 2: De actuele waarde wordt vastgesteld aan de hand van waarderingsmodellen waarin gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.
- Niveau 3: De waarde wordt vastgesteld met waarderingsmodellen waarin niet gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Op basis van deze indeling kan de beleggingsportefeuille per 31 december 2023 als volgt worden samengevat:

(* € 1.000)	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Totaal
Aandelen				
Aandelen	-	-	-	-
Private Equity	-	-	-	-
Indirecte beleggingen (via fondsen)	58.452	-	-	58.452
Vastrentende waarden				
Staatobligaties	84.122	-	-	84.122
Bedrijfsobligaties	-	-	-	12.563
Hypothecaire leningen	-	27.634	-	27.634
Overige beleggingen				
Kortlopende vorderingen en liquide middelen	-	-	-	1.210
Totaal				183.981

Voor 2022 kan de beleggingsportefeuille als volgt worden samengevat:

(* € 1.000)	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Totaal
Aandelen				
Aandelen	-	-	-	-
Private Equity	-	-	-	-
Indirecte beleggingen (via fondsen)	53.457	-	-	53.457
Vastrentende waarden				
Staatobligaties	76.138	-	-	76.138
Bedrijfsobligaties	-	-	-	1.270
Hypothecaire leningen	-	27.226	-	27.226
Overige beleggingen				
Kortlopende vorderingen en liquide middelen	-	-	-	1.929
Totaal				160.020

Het fonds belegt in beleggingsfondsen van Vanguard die op actuele marktwaarde worden gewaardeerd; hiervoor geldt niveau 1. Tevens belegt het fonds in hypothecaire leningen; hiervoor geldt niveau 2.

Vorderingen en overlopende activa (2)

(* € 1.000)	2023	2022
Premies	2.894	2.714
Verzekeringmaatschappijen	572	438
Dividend/dividendbelasting	172	159
Stand per 31 december	3.638	3.311

Alle overige vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Overige activa (3)

(* € 1.000)	2023	2022
Liquide middelen	572	563

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen, die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn.

Stichtingskapitaal en reserves (4)

Risicoreserve

(* € 1.000)	2023	2022
Stand per 1 januari	29.458	33.452
Resultaat boekjaar	2.867	-3.994
Stand per 31 december	32.325	29.458

Het bestuur heeft besloten een risicoreserve te vormen ter grootte van het vereist eigen vermogen.

Algemene reserve

(* € 1.000)	2023	2022
Stand per 1 januari	-7.817	-21.167
Resultaat boekjaar	-136	13.350
Stand per 31 december	-7.953	-7.817

Dekkingsgraad, vermogenspositie en herstelplan

De dekkingsgraad is ultimo jaar als volgt:

	2023	2022
Nominale dekkingsgraad	114,9 %	115,2 %
Reële dekkingsgraad	89,3 %	85,5 %
Beleidsdekkingsgraad	123,3 %	114,3 %

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraden van de afgelopen 12 maanden.

Als de beleidsdekkingsgraad lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad, bevindt het fonds zich in een situatie van dekkingstekort. Indien de beleidsdekkingsgraad lager is dan de vereiste dekkingsgraad, maar wel tenminste gelijk is aan de minimaal vereiste dekkingsgraad, bevindt het fonds zich in een situatie van reservetekort.

De solvabiliteit van het fonds is toereikend, er is geen sprake van een reservetekort.

De dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

(* € 1.000)	Vermogen	Technische Voorzieningen	Dekkingsgraad
Stand per 1 januari	163.648	142.007	115,2 %
Toename of afname	24.350	21.619	0,2 %
Stand per 31 december	187.998	163.626	114,9 %

Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het fonds gebruik van het standaardmodel. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het fonds. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen onder 4.5.8 'Risicobeheer en derivaten'.

Bij de berekening van het (minimaal) vereist vermogen wordt voor de samenstelling van de beleggingen uitgegaan van de feitelijke assetmix in de evenwichtssituatie.

De toezichthouder, DNB, heeft een gestandaardiseerde methode vastgesteld om te toetsen of er voldoende eigen vermogen aanwezig is: de standaardtoets. De standaardtoets meet voor een aantal risicofactoren het mogelijke (negatieve) effect (in euro's) op het eigen vermogen. Omdat de resultaten van de standaardtoets afhankelijk zijn van marktomstandigheden en het risicoprofiel van de aanwezige beleggingen, fluctueren ze in de loop van de tijd.

Bij de berekening van het (minimaal) vereist eigen vermogen wordt voor de samenstelling van de beleggingen uitgegaan van de feitelijke assetmix in de evenwichtssituatie.

Voor de berekening van het vereist vermogen wordt de toetswaarde solvabiliteit toegerekend aan de totale technische voorzieningen, inclusief de voorziening WAO-hiaat.

Op basis hiervan bedraagt het (minimaal) vereist eigen vermogen op 31 december:

(* € 1.000)	2023	2022
Aanwezig eigen vermogen	24.372	21.641
Minimaal vereist eigen vermogen	7.274	6.327
Vereist eigen vermogen	32.325	29.458

Technische voorzieningen (5)

(* € 1.000)	2023	2022
Eigen beheer	163.626	142.007
Stand per 31 december	163.626	142.007

Het mutatieoverzicht voor de voorziening voor pensioenverplichtingen is als volgt:

(* € 1.000)	2023	2022
Stand per 1 januari	142.007	194.279
Toename		
Pensioenopbouw	7.556	11.632
Rentetoevoeging	4.814	-984
Inkomende waardeoverdrachten	284	311
Risicopremie langlevens	806	920
Door overlijden ingegaan partnerpensioen	1.468	-
Invalidering	33	-
Afname		
Uitgaande waardeoverdrachten	-1.288	-2.153
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-2.621	-2.338
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-87	-77
Door overlijden vrijgevallen	-1.088	-298
Risicopremie kortlevens	-298	-318
Wijzigingen		
Wijziging marktrente	3.747	-67.032
Correcties en mutaties	-57	54
Mutatie IBNR-voorziening	-31	135
Wijziging grondslagen	150	1.145
Mutatie TV WAO-hiaat	30	-
Toeslagverlening	8.201	6.731
Stand per 31 december	163.626	142.007

Voor een toelichting op de verschillende posten wordt verwezen naar de toelichting op de verschillende posten uit de staat van baten en lasten.

De voorziening voor pensioenverplichtingen is naar categorieën van deelnemers als volgt samengesteld:

(* € 1.000)	2023	2022
Actieve en arbeidsongeschikte deelnemers	80.913	72.877
Gewezen deelnemers	37.028	31.607
Pensioengerechtigden	37.014	30.297
IBNR-voorziening	440	471
WAO-hiaat	30	24
Toeslagverlening	8.201	6.731
Stand per 31 december	163.626	142.007

De methode voor de berekening van de pensioenverplichtingen is zodanig toegepast dat er geen sprake is van een financieringsachterstand. Naar hun aard hebben de technische voorzieningen in het algemeen een langlopend karakter.

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De pensioenregeling kan worden gekenmerkt als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 67 jaar. In 2023 is een aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd van 1,39 % van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. De pensioengrondslag is gelijk aan het pensioensalaris verminderd met de franchise. Tevens bestaat er recht op nabestaanden- en wezenpensioen. Deelname aan de regeling is mogelijk vanaf de leeftijd van 21 jaar. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet kwalificeert de pensioenregeling als een uitkeringsovereenkomst.

Toeslagverlening

Indien en voor zover, naar het oordeel van het bestuur, de middelen van het fonds dit toelaten, kan het bestuur besluiten om jaarlijks per 1 januari een toeslag te verlenen. Het besluit om in enig jaar een toeslag te verlenen hangt af van de beleidsdekkingsgraad en de eisen ten aanzien hiervan door de toezichthouder. De toeslagverlening is voorwaardelijk. Er is geen recht op toekomstige toeslagen. Het is niet zeker of en in hoeverre in de toekomst toeslag wordt verleend. Het fonds heeft geen geld gereserveerd voor toekomstige toeslagverlening.

Op 1 januari 2023 zijn de pensioenen verhoogd met 5 %. Op 1 januari 2024 zijn de pensioenen verhoogd met 5,3 %.

Overige schulden en overlopende passiva (6)

(* € 1.000)	2023	2022
Adviseurs en controlekosten	65	95
Loonheffing	43	39
Nog te betalen waardeoverdrachten	-	86
Overige schulden	85	26
Stand per 31 december	193	246

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

4.5.6 Risicobeheer en derivaten

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Het solvabiliteitsrisico is daarmee het belangrijkste risico voor het fonds. Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- Beleggingsbeleid;
- Premiebeleid;
- Herverzekeringsbeleid;
- Toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vinden plaats na analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van de haalbaarheidstoets. Ook het crisisplan is verwerkt in onderstaande toelichting op de risico's, het risicobeleid en de ingezette beheersmaatregelen en/of afdekkingsinstrumenten.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid door de vermogensbeheerders moet plaatsvinden. Deze uitgangspunten zijn vastgelegd in mandaatovereenkomsten met de vermogensbeheerders. De mandaten zijn gericht op passief vermogensbeheer.

Solvabiliteitsrisico

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen.

De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd.

Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op de opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

Om het solvabiliteitsrisico te beheersen dient het fonds buffers in het vermogen aan te houden. De omvang van deze buffers (buffers plus de pensioenverplichtingen heten samen het vereist eigen vermogen) wordt vastgesteld met de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets (S-toets). Deze toets bevat een kwantificering van de bestuursvisie op de fondsspecifieke restrisico's (na afdekking).

(* € 1.000)	2023	2022
Voorziening pensioenverplichtingen	163.626 (a)	142.007
Buffers:		
S1 Renterisico	12.646	12.022
S2 Risico zakelijke waarden	18.207	15.946
S3 Valutarisico	1.890	1.623
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	8.891	8.435
S6 Verzekeringstechnisch risico	5.905	5.116
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheer risico	-	-
Correlatie-effect	-15.214	-13.684
Totaal S (vereiste buffers)	32.325 (b)	29.458
Vereist vermogen	195.951 (a+b)	171.465
Aanwezig vermogen	187.998	163.648
Tekort	-7.953	-7.817

Bij de berekening van de buffers past het pensioenfonds de standaardmethode toe. Voor de samenstelling van de beleggingen wordt uitgegaan van de strategische asset mix.

Marktrisico

Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en omvat het prijs(koers)risico, valutarisico en het renterisico. De strategie van het fonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op regelmatige basis beheerd door het dagelijks bestuur in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overall-marktpositities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

Prijs(koers)risico

Prijsrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico kan worden gemitigeerd door diversificatie. In aanvulling hierop kan het prijsrisico worden gehedged door het gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures. Het Bestuur maakte in 2023 geen gebruik van dergelijke afgeleide instrumenten.

De segmentatie van de aandelen naar sectoren en regio's is als volgt:

	2023	2022
Aandelen (sectoren)		
Consumentenproducten	11.634	12.892
Communicatie	1.926	2.021
Financiële instellingen	8.868	9.860
Gezondheidszorg	6.475	8.029
Industrie	7.640	7.868
Informatietechnologie	14.760	4.298
Grondstoffen, olie en gas	4.533	3.814
Overig	3.193	6.284
	59.029	55.066

	2023	2022
Aandelen (regio)		
Europa	9.492	9.168
Verenigde Staten	35.496	32.173
Azië	9.611	10.193
Oceanië	1.512	1.264
Overig	2.918	2.268
	59.029	55.066

Actief beheer risico

Het actief beheer risico als onderdeel van het vereist eigen vermogen heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nagestreefde portefeuille. De mate van actief beheer wordt doorgaans bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de (deel) portefeuille vastgelegde benchmark.

Valutarisico

Het totaalbedrag dat niet in euro's is belegd bedraagt ultimo jaar circa EUR 6.062 (2022: EUR 6.040). De beleggingen in vastrentende waarden luiden alle in euro's. Bij beleggingen in aandelen worden de vreemde valuta strategisch gehedged naar de euro, behalve de aandelen emerging markets. Per saldo loopt het pensioenfonds slechts beperkt valutarisico. De beleggingen in vreemde valuta kunnen per categorie als volgt worden gespecificeerd:

(* € 1.000)	2023	2022
USD	-	586
HKD	1.110	1.380
INR	1.154	810
TWD	1.491	775
KRW	-	644
BRL	310	297
CNY	361	292
SAR	280	230
ZAR	249	208
Overig	1.107	818
	6.062	6.040

De beleggingen in vreemde valuta kunnen per valuta als volgt worden onderverdeeld naar beleggingscategorie:

(* € 1.000)	USD	HKD	INR	TWD	KRW	BRL	CNY	SAR	ZAR	Overig
Aandelen	-	1.110	1.154	1.491	-	310	361	280	249	1.107
Vastrentende waarden	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Overig	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Totaal	-	1.110	1.154	1.491	-	310	361	280	249	1.107

Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de portefeuille vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen verandert als gevolg van ongunstige veranderingen in de marktrente. De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

(* € 1.000)	2023	2022
Duration vastrentende waarden	9,0	11,3
Duration van de pensioenverplichtingen	22,7	23,0

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde 'duration-mismatch'. Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur) daalt, de dekkingsgraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt. Het beleid van het fonds is gericht op het verkleinen van de duration-mismatch, bijvoorbeeld door meer langlopende obligaties in plaats van aandelen te kopen (aandelen hebben per definitie een duration van nul), en kortlopende obligaties te vervangen door langlopende obligaties.

De duration van de vastrentende waarden, derivaten en cash kan als volgt worden weergegeven:

(* € 1.000)	Totaal
0-1 jaar	1.265
1-3 jaar	17.435
3-5 jaar	15.975
5-10 jaar	52.752
10-15 jaar	6.697
15-20 jaar	4.300
20-30 jaar	20.579
30-40 jaar	4.506
40-50 jaar	1.519
50-100 jaar	486

Uitgangspunt van het beleggingsbeleid is een renteafdekking van 35 %. De bandbreedte voor de rente afdekking is 30 % - 45 %. Ultimo december 2023 is het renterisico voor 32 % afgedekt op basis van de zuivere marktrente. Het pensioenfonds heeft expliciet ervoor gekozen om afdekking op deze manier te baseren.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft.

Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst en aan bijvoorbeeld herverzekeraars. Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het fonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het fonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het fonds, het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en dergelijke bij hypothecaire geldleningen en het uitlenen van effecten en het hanteren van prudente verstrekingsnormen bij hypothecaire geldleningen. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het fonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel functioneert.

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven:

(* € 1.000)	2023	2022
AAA	54.664	49.736
AA	37.875	36.934
A	5.538	4.950
BBB	25.096	11.902
Lager dan BBB	40	28
Geen rating en cash	2.305	3.018
	125.518	106.568

Herverzekeringsovereenkomsten worden alleen aangegaan met onder toezicht staande Nederlandse verzekeraars of internationale herverzekeraars met een rating van tenminste A

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er moet eveneens rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies.

Inzake het liquiditeitsrisico kan het volgende worden gemeld:

- De eerste jaren zullen de inkomende premies het niveau van de uitkeringen overtreffen;
- Ultimo 2023 zijn er voldoende beleggingen, die onmiddellijk zonder waardeverlies te gelde kunnen worden gemaakt om eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren.

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's)

De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden en arbeidsongeschiktheid.

Het langlevensrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van AG-prognosetafel 2022 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Het overlijdensrisico betekent dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het fonds nog geen voldoende voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit. Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Het fonds heeft het tijdelijk nabestaanden- en wezenpensioen op risicobasis herverzekerd bij een externe, onder toezicht van DNB staande verzekeringsmaatschappij. Met de herverzekeraar is een resultatendeling overeengekomen.

Toeslagrisico (actuariële risico's)

Het bestuur van het fonds heeft als ambitie om op de pensioenen jaarlijks een toeslag te verlenen van maximaal de procentuele verhoging van het door het Centraal Bureau voor de Statistiek gepubliceerde consumentenprijsindexcijfer alle huishoudens voor de periode oktober van het voorafgaande jaar - oktober van het lopende jaar. De mate waarin verhoging van de pensioentoezegging middels toeslagverlening kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de beleidsdekkingsgraad.

Ultimo 2023 bedraagt de nominale beleidsdekkingsgraad 123,3 % (31 december 2022: 114,3 %).

Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2 % van het balanstotaal uitmaakt. Dit betreft per 31 december 2023 de volgende posten:

(* € 1.000)	2023	2022
Emerging Mkts Stk Index INV EURO Shares	-	6.058
SRI FTSE Developed World II CCF Hedged EUR	52.697	49.008
ESG Emerging Markets All Cap Equity Index Fund EUR Acc	6.331	-
SRI Euro Investment Grade Bond Index Fund EUR Acc	12.509	-
20+ yr euro treasury index fund euro shares	19.805	35.304
Euro Investment Government Bond Index Fund EUR Institutional Shares	64.691	42.312
PVF Particuliere Hypothekenfonds	27.947	27.339

Bovenstaande tabel is op fondsniveau, niet op basis van doorkijkprincipe. Dit maakt dat het feitelijke concentratierisico daarmee lager zal zijn. In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van leningen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico. Overigens beperken concentratierisico's zich niet uitsluitend tot de beleggingen.

Het bestuur preferereert een defensief beleggingsbeleid. Dit kenmerkt zich onder meer door een uiteindelijk na te streven strategische asset-mix die in een evenwichtssituatie (dekkingsgraad minimaal conform het zogenaamd Vereist Eigen Vermogen) voorziet in een dekking van 90 % van de Voorziening Pensioen Verplichtingen via vastrentende waarden waarbij de overige middelen belegd zijn in zakelijke waarden.

Indien als gevolg van marktontwikkelingen op enig moment de streefwaarden over of onderschreden (dreigen te) worden, zal het bestuur zich onmiddellijk beraden op de ontstane situatie. Het bestuur wordt hiertoe maandelijks over de beleggingsposities geïnformeerd.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het fonds beheerd door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

4.5.7 Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

De volledig in herverzekering gegeven risico's zijn de verzekering van het risicokapitaal in verband met uitkering van het (tijdelijk) partnerpensioen na overlijden. Vanaf 1 januari 2023 zijn deze risico's herverzekerd bij elipsLife. Dit contract loopt tot 31 december 2027. De aan de herverzekeraar verschuldigde premie komt ten laste van het fonds en bedraagt € 135.000. Met de herverzekeraar is een jaarlijkse (technische) winstdelingsregeling overeengekomen, het eventuele bedrag over 2023 is nog niet bekend

Het fonds heeft voor de pensioen- en financiële administratie een uitbestedingsovereenkomst met Appel Pensioenuitvoering B.V. afgesloten. De overeenkomst is op 1 januari 2017 ingegaan voor een termijn van drie jaar. Na afloop van deze termijn is de overeenkomst verlengd voor onbepaalde tijd en is in zijn voortgezette vorm opzegbaar tegen de laatste dag van het boekjaar met een opzegtermijn van zes maanden. Het fonds, noch Appel heeft redenen gezien om de dienstverlening te beëindigen, zodat de overeenkomst na 1 januari 2024 onder dezelfde voorwaarden is gecontinueerd. De jaarlijkse vergoeding die het fonds hiervoor verschuldigd is, bedraagt € 198.000.

4.5.8 Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen de verbonden partijen tussen het fonds en de sponsor, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders.

Transacties met bestuurders

De bestuurders genieten geen beloning.

Er zijn geen leningen verstrekt aan bestuurders noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders.

Overige transacties met verbonden partijen

Inzake de uitvoeringsovereenkomst tussen fonds en werkgever met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de regeling is het volgende relevant:

- De Werkgever is verplicht deelnemers bij de Stichting aan te melden en bij uitdiensttreding af te melden en de voor uitvoering benodigde gegevens en mutaties in deze gegevens aan de Stichting te leveren.
- De Werkgever verzoekt aan de aspirant deelnemer de hiervoor genoemde gegevens bij de Stichting in te leveren. Mutaties in het deelnemersbestand worden door de Werkgever periodiek aan de Stichting doorgegeven.
- De Werkgever informeert de Stichting binnen 10 dagen over een wijziging van de pensioenovereenkomst. De informatie dient schriftelijk te worden verstrekt en een volledige opsomming te bevatten van de overeengekomen wijzigingen.

4.5.9 Toelichting op de staat van baten en lasten

Premiebijdragen van werkgever en werknemers (7)

(* € 1.000)	2023	2022
Werkgever	7.816	7.192
Werknemers	4.303	3.960
	12.119	11.152

De totale bijdrage van werkgever en werknemers bedraagt 27,6 % (2022: 27,6 %) van de som van de parttime pensioengrondslagen. De premiebijdrage van Witteveen+Bos Raadgevende Ingenieurs b.v. bedraagt 17,8 % van de som van de parttime pensioengrondslagen. De premiebijdrage van werknemers bedraagt 9,8 % van de som van de parttime pensioengrondslagen.

Kostendekkende premie

(* € 1.000)	2023	2022
Zuiver kostendekkende premie	10.081	14.718
Gedempte kostendekkende premie	11.948	11.015
Ontvangen (feitelijke) pensioenpremie	12.119	11.152

De samenstelling van de (zuivere) kostendekkende en feitelijke premie zijn als volgt bepaald. De kostendekkende premie is bepaald op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De kostendekkende premie bestaat uit de volgende componenten:

- de actuariel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar i.v.m. aangroei van pensioenverplichtingen;
- de opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen;
- een opslag voor de bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende uitvoeringskosten;
- de actuariel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling.

De in de ABtN opgenomen gedempte kostendekkende premie (ABtN-premie) wordt gelijkgesteld aan de zuivere kostendekkende premie.

De feitelijke premie is vastgelegd in de financieringsovereenkomst tussen het fonds en de sponsor.

De feitelijke premie dient minimaal gelijk te zijn aan de gedempte kostendekkende premie.

De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate verantwoord. De kostendekkende premie is als volgt samengesteld:

Samenstelling zuiver kostendekkende premie en feitelijke premie:

(* € 1.000)		
1.	Actuariel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	7.958
2.	Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	1.647
3.	Opslag voor de bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende uitvoeringskosten	476
4.	Actuariel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	-
5.	Kostendekkende premie = 1 + 2 + 3 + 4	10.081
6.	Bijdrage aan herstel van de dekkingsgraad	2.038
7.	Feitelijke premie 5 + 6	12.119

Beleggingsresultaten risico pensioenfonds (8)

(* € 1.000)	2023	2022
Directie beleggingsopbrengsten:		
Dividenden	650	534
Interest	1	-5
Indirecte beleggingsopbrengsten:		
Herwaarderingsresultaten aandelen	10.360	-12.333
Herwaarderingsresultaten vastrentende waarden	4.751	-37.835
Beleggingskosten:		
Kosten toegerekend aan beleggingen	116	137
	15.878	-49.502

De kosten van het vermogensbeheer van Vanguard en Syntrus Achmea Real Estate & Finance ad EUR 296 zijn verwerkt in de beleggingsopbrengsten.

Pensioenuitkeringen (9)

(* € 1.000)	2023	2022
Ouderdomspensioen	2.071	1.795
Partnerpensioen	510	452
Anw-hiaat uitkering	13	23
Wezenpensioen	17	15
Arbeidsongeschiktheidspensioen	-	2
Afkopen	14	15
	2.625	2.302

Pensioenuitvoeringskosten (10)

(* € 1.000)	2023	2022
Accountantskosten	39	37
Actuaris- en advieskosten	184	183
Administratiekosten	256	185
Bestuurskosten	43	30
Juridische kosten	-	-
Overige kosten	41	30
	563	465

Honoraria accountant (Mazars Accountants N.V.)

(* € 1.000)	2023	2022
Controle van de jaarrekening	39	37
Andere niet controlediensten	-	-
	39	37

Aantal personeelsleden

Bij het fonds zijn geen werknemers in dienst.

Bezoldiging bestuurders

De bestuurders ontvangen geen bezoldiging.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds (11)

(* € 1.000)	2023	2022
Toename		
Pensioenopbouw	7.556	11.632
Rentetoevoeging	4.814	-984
Inkomende waardeoverdrachten	284	311
Risicopremie langlevens	806	920
Door overlijden ingegaan partnerpensioen	1.468	-
Invalidering	33	-
Afname		
Uitgaande waardeoverdrachten	-1.288	-2.153
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-2.621	-2.338
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-87	-77
Door overlijden vrijgevallen	-1.088	-298
Risicopremie kortlevens	-298	-318
Wijzigingen		
Wijziging marktrente	3.747	-67.032
Correcties en mutaties	243	54
Mutatie IBNR-voorziening	-31	135
Wijziging grondslagen	-150	1.145
Mutatie TV WAO-hiaat	30	-
Toeslagverlening	8.201	6.731
	21.619	-52.272

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Toeslagverlening

Indien en voor zover, naar het oordeel van het bestuur, de middelen van het fonds dit toelaten, kan het bestuur besluiten om jaarlijks per 1 januari een toeslag te verlenen. Het besluit om in enig jaar een toeslag te verlenen hangt af van de beleidsdekkingsgraad en de eisen ten aanzien hiervan door de toezichthouder. De toeslagverlening is voorwaardelijk. Er wordt hiervoor door het fonds geen premie betaald en niet gereserveerd, noch een voorziening aangehouden.

Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De benodigde rentetoevoeging aan de voorziening over 2023 is gebaseerd op de eerstejaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2022 van 3,264 % (2022: RTS 31 december 2021: -/- 0,486 %).

Onttrekking uit voorziening pensioenverplichtingen voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen van de verslagperiode.

Onttrekking uit voorziening pensioenverplichtingen voor pensioenuitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de kosten van de verslagperiode.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijziging overige actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële geschiktheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor de gehele bevolking als voor de populatie van het fonds. Voor de gehanteerde actuariële grondslagen wordt verwezen naar hoofdstuk Technische voorzieningen op pagina 53.

De vaststelling van de toereikend van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het fonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Saldo herverzekering (12)

(* € 1.000)	2023	2022
Premie herverzekering overlijdensrisico	114	458
Winsttaandeel herverzekeraar	-	-464
Overlijdenskapitaal	-572	-
	-458	-6

De volledig in herverzekering gegeven risico's zijn de verzekering van het risicokapitaal in verband met uitkering van het (tijdelijk) partnerpensioen na overlijden. Deze risico's waren herverzekerd bij Zwitserleven, dit contract loopt tot 31 december 2022. Vanaf 1 januari 2023 zijn deze risico's herverzekerd bij elipsLife.

De aan de herverzekeraar verschuldigde premie komt ten laste van het fonds. Met de herverzekeraar is een jaarlijkse (technische) winstdelingsregeling overeengekomen, het eventuele bedrag over 2023 is nog niet bekend.

Saldo overdracht van rechten (13)

(* € 1.000)	2023	2022
Inkomende waardeoverdrachten	-206	-362
Uitgaande waardeoverdrachten	1.123	2.168
	917	1.806

Overige lasten (14)

(* € 1.000)	2023	2022
Interest rekening-courant herverzekering	-	1
	<hr/>	<hr/>
	-	1

4.5.10 Belastingen

De activiteiten van het fonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

4.5.11 Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Conform de statuten wordt het maken van winst niet beoogd. Dientengevolge zal het saldo van baten en lasten ten gunste dan wel ten laste van de reserves worden gebracht. Het voorstel is opgenomen in hoofdstuk 4.3.

4.5.12 Gebeurtenissen na balansdatum

Herstelplan 2023

Omdat de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2023 (123,3 %) boven het vereist eigen vermogen ligt is er geen sprake meer van een reservetekort.

Deventer, 11 juni 2024

Het Bestuur,

J.N. de Koning, voorzitter

I.J.M. de Beer, secretaris

S. Delfgaauw

N.S. Schoen

L.F.C. Steens

P. de Jong

5

OVERIGE GEGEVENS

5.1 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Witteveen+Bos te Deventer is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2023.

Onafhankelijkheid

Als waarmede actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Witteveen+Bos, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op 0,5 % van het pensioenvermogen einde 2023. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven 3 % van de materialiteit te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

Op grond van overgangsrecht gelden genoemde artikelen, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden. Aangezien het pensioenfonds gebruik maakt van de versoepelde toeslagregels opgenomen in het Besluit toeslag in bijzondere omstandigheden 2023 is artikel 137 van de Pensioenwet niet volledig van toepassing. Ik heb onderzocht of is voldaan aan de voorwaarden voor het gebruik van de versoepelde toeslagregels.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- toereikende technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen;

- het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen conform de wettelijke bepalingen zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn toereikende technische voorzieningen vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 (vereist eigen vermogen). Hierbij merk ik op dat op grond van overgangsrecht de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet gelden, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden.

Hierbij is in aanmerking genomen dat het pensioenfonds gebruik maakt van de versoepelde toeslagregels opgenomen in het Besluit toeslag in bijzondere omstandigheden 2023, waardoor artikel 137, tweede lid, onderdelen a en b van de Pensioenwet niet van toepassing zijn. Het pensioenfonds heeft onderbouwd te hebben voldaan aan de in dat besluit gestelde voorwaarden voor het gebruik van de versoepelde toeslagregels.

Bij de bepaling van de toeslagverlening per 1 januari 2024 is het fonds uitgegaan van een wijziging van de toeslagmaatstaf met terugwerkende kracht. Daardoor is het fonds in de gelegenheid geweest een ruimere toeslag toe te kennen dan op grond van de gepubliceerde prijsinflatie mogelijk zou zijn geweest. Ik heb me ervan vergewist dat het fonds daarbij oog heeft gehad voor evenwichtige belangenafweging, en dat rekening is gehouden met de lagere toeslag die per 1 januari 2023 zou zijn toegekend indien ook toen rekening was gehouden met de wijziging van de maatstaf.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is hoger dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Witteveen+Bos is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Rotterdam, 11 juni 2024

drs. H.L.N. Stofbergen AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V

5.2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan het bestuur van
Stichting Pensioenfonds Witteveen+Bos

Verklaring over de jaarrekening 2023

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2023 van Stichting Pensioenfonds Witteveen+Bos (hierna ook: “het pensioenfonds”) te Deventer gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Witteveen+Bos op 31 december 2023 en het resultaat over 2023 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2023;
2. de staat van baten en lasten over 2023; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Witteveen+Bos zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Informatie ter ondersteuning van ons oordeel

Wij hebben onze controlewerkzaamheden bepaald in het kader van de controle van de jaarrekening als geheel en bij het vormen van ons oordeel hierover. Onderstaande informatie ter ondersteuning van ons oordeel moet in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen of conclusies.

Materialiteit

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn van materiële omvang indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op € 940.000. De materialiteit is vastgesteld op basis van een percentage van 0,5% van de som van het stichtingskapitaal, de reserves en technische voorzieningen. Wij hebben voor deze grondslag gekozen gelet op het feit deze bepalend is bij de berekening van de (beleids-)dekkingsgraad. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn. Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 28.000 rapporteren, alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Controleaanpak frauderisico's en niet naleven van wet- en regelgeving

Frauderisicobeheersing door het pensioenfonds

Wij hebben tijdens onze controle inzicht verkregen in het pensioenfonds en de omgeving waarin zij opereert, de componenten van het interne beheersingssysteem, waaronder het risico-inschattingproces en de wijze waarop het bestuur inspeelt op frauderisico's en het interne beheersingssysteem monitort en het toezicht uitoefent, alsmede de uitkomsten daarvan. In paragraaf operationeel risico, inclusief fraude risico (onderdeel van het hoofdstuk 3.13. Risicoparagraaf) van het bestuursverslag beschrijft het bestuur de procedures ten aanzien van de risico's op fraude.

Onze frauderisico-analyse

Als onderdeel van ons proces voor het identificeren van risico's op een afwijking van materieel belang in de jaarrekening die het gevolg is van fraude, hebben wij frauderisicofactoren overwogen met betrekking tot frauduleuze financiële verslaggeving, oneigenlijke toe-eigening van activa en corruptie. Wij hebben geëvalueerd of deze factoren een indicatie vormden voor de aanwezigheid van het risico op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude.

Het veronderstelde frauderisico met betrekking tot de opbrengstverantwoording is weerlegd, gezien de aard van de opbrengsten. De opbrengsten bestaan uit premiebijdragen die per deelnemer over de pensioengrondslag met een vastgesteld tarief worden berekend en daardoor op objectieve wijze vast te stellen. De beleggingsopbrengsten bestaan uit directe en indirecte (gerealiseerde en ongerealiseerde) beleggingsopbrengsten. De directe beleggingsopbrengsten betreffen homogene en niet-complexe opbrengstenstromen, zonder significante schattingselementen. Ten aanzien van de indirecte gerealiseerde beleggingsresultaten hebben wij het veronderstelde frauderisico weerlegd omdat er geen verhoogde druk is op het bestuur van het pensioenfonds om de opbrengstverantwoording te sturen en de gelegenheid om de opbrengstverantwoording materieel te beïnvloeden zeer beperkt is, mede door de aanwezige uitbestedingsrelaties. Ten aanzien van de indirecte ongerealiseerde beleggingsopbrengsten geldt dat deze op eenvoudige wijze af te leiden is van de waardering van de beleggingen.

Bij al onze controles besteden wij aandacht aan de risico's van het doorbreken van interne beheersing door het bestuur. Wij hebben bijzondere aandacht gehad voor posten met een hoge schattingonzekerheid, waaronder de technische voorzieningen. We verwijzen hierbij ook naar de kernpunten van onze controle voor onze specifieke controle-aanpak voor dit risico.

Onze specifieke controle-aanpak voor het frauderisico

Ten aanzien van het risico op doorbreking van de interne beheersing door het bestuur hebben wij werkzaamheden uitgevoerd zoals het toetsen van de aanvaardbaarheid van journaalposten en andere aanpassingen die tijdens het opstellen van de jaarrekening zijn aangebracht.

Verder hebben wij geëvalueerd of de keuze en toepassing van de grondslagen voor financiële verslaggeving door het pensioenfonds mogelijk wijzen op frauduleuze financiële verslaggeving. Tevens hebben we elementen van onvoorspelbaarheid opgenomen in onze controlewerkzaamheden. Ook hebben wij de uitkomsten van andere controlewerkzaamheden beoordeeld en overwogen of er bevindingen zijn die aanwijzing geven voor fraude of het niet-naleven van wet- en regelgeving. Wij hebben kennis genomen van de beschikbare informatie en om inlichtingen gevraagd bij leden van het bestuur.

Niet voldoen aan wet- en regelgeving

Wij hebben gesprekken gevoerd met het bestuur om inzicht te verkrijgen in welke mate er is voldaan aan wet- en regelgeving. Ook hebben wij communicatie met De Nederlandsche Bank (DNB) en Autoriteit Financiële Markten (AFM) doorgenomen. Wij hebben een schriftelijke bevestiging verkregen van het bestuur dat alle bekende aangelegenheden van vermoede non-compliance aan ons zijn gemeld.

Onze observaties

De hiervoor vermelde werkzaamheden zijn uitgevoerd in het kader van de controle van de jaarrekening. Ze zijn daarom niet gepland en uitgevoerd als een specifiek onderzoek gericht op fraude en het niet voldoen aan wet- en regelgeving. Deze werkzaamheden hebben niet geleid tot bevindingen die van materieel belang zijn voor de jaarrekening.

Controleaanpak continuïteit

Het bestuur heeft de jaarrekening opgemaakt uitgaande van de continuïteit van het geheel van de werkzaamheden voor de periode van minimaal twaalf maanden vanaf de datum van opmaken van de jaarrekening.

Wij hebben de beoordeling van de continuïteitsveronderstelling met het bestuur besproken en geëvalueerd. Bij deze beoordeling hebben wij in ogenschouw genomen dat vermogenspositie van het pensioenfonds toereikend wordt geacht en het niet nodig is een herstelplan in te dienen bij De Nederlandsche Bank. Deze beoordeling levert geen informatie op die strijdig is met de veronderstellingen en aannames van het bestuur met betrekking tot de gehanteerde continuïteitsveronderstelling.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Beschrijving kernpunt	Samenvatting uitgevoerde werkzaamheden
<p>Waardering van beleggingen</p> <p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds en bestaan naast beursgenoteerde effecten uit beleggingen in beleggingsfondsen.</p> <p>In de toelichting op de balans per 31 december 2023 heeft het pensioenfonds de gehanteerde waarderingmethoden en belangrijke</p>	<p>Onze controlewerkzaamheden omvatten onder andere het:</p> <ul style="list-style-type: none"> • beoordelen van de monitoring door het bestuur van de uitvoering van het beleggingsbeleid door de vermogensbeheerder; • beoordelen van de waarderinggrondslagen en de bij de toepassing daarvan gemaakte aannames en schattingen, gegeven de van toepassing zijnde verslaggevingsregels;

Beschrijving kernpunt	Samenvatting uitgevoerde werkzaamheden
<p>veronderstellingen voor waardering van de beleggingen uiteengezet.</p> <p>De beoordeling van de reële waarde van deze beleggingen is significant voor onze controle.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • beoordelen van de juiste waardering van de beleggingen door deze te valideren met externe prijsinformatie dan wel met gecontroleerde jaarrekeningen van fondsbeleggingen; • voor beleggingen in beleggingsfondsen; vaststellen dat de waarderingsgrondslagen van de beleggingsfondsen vergelijkbaar zijn met die van het pensioenfonds en dat de waarde per participatie volgens deze jaarrekeningen overeenkomt met de door het pensioenfonds gehanteerde waarde; • vaststellen dat de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen in overeenstemming met de verslaggevingsregels in de jaarrekening zijn opgenomen.
<p>Waardering van de technische voorzieningen</p> <p>De technische voorzieningen, waaronder de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds, zijn gevormd ter dekking van de belangrijkste verplichtingen van het pensioenfonds.</p> <p>In de toelichting op de jaarrekening geeft het pensioenfonds de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer.</p>	<p>Bij de controle van de adequate waardering, waaronder de toereikendheid van deze voorziening, hebben wij gebruik gemaakt van de uitkomsten van de werkzaamheden van de certificerend actuaaris. Om dit te kunnen doen hebben wij onder andere instructies gegeven aan de certificerend actuaaris en zijn de bevindingen en het certificeringsrapport door ons met hem besproken.</p> <p>Door ons is tevens nagegaan of:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de administratieve basisgegevens van deelnemers, slapers en pensioengerechtigden, die door de certificerend actuaaris worden gehanteerd bij het certificeren van de actuariële berekening van de technische voorziening voor pensioenverplichtingen, daarvoor geschikt zijn; • de toegepaste methodiek ter bepaling van de voorziening aanvaardbaar is, gegeven de karakteristieken van de verzekerde risico's; • de door het bestuur gebruikte aannames en schattingen in overeenstemming zijn met de gekozen actuariële grondslagen, voldoende zijn onderbouwd en juist zijn toegepast;

Beschrijving kernpunt	Samenvatting uitgevoerde werkzaamheden
	<ul style="list-style-type: none"> • de interne beheersing met betrekking tot de volledigheid van de aangesloten werkgevers en deelnemers is geborgd; • de interne beheersing met betrekking tot mutatieverwerking in de pensioenadministratie is geborgd.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden inzake de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur inzake de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW). In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of het pensioenfonds in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemde verslaggevingsstelsels moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om het pensioenfonds te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controle-opdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;

- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Rotterdam, 11 juni 2024

Forvis Mazars Accountants N.V.

Origineel getekend door: drs J.A. van Muijlwijk-Duijzer RA